

TRADITIE

Over de lol van het hardlopen - Ot en Sien
Kaasmarkt in Alkmaar

Traditie: oud en nieuw

U hebt inmiddels al weer elf jaar lang in *Traditie* kunnen lezen over de historische en hedendaagse achtergronden van alledaagse dingen, tradities en rituelen. Alle nummers bij elkaar geven een uitgebreid overzicht van wat wij *levend erfgoed* noemen. De gewoonten en gebruiken die wij hebben overgenomen van onze voorouders en naar eigen hand hebben gezet.

Daarom vonden wij het weer eens tijd geworden om de inhoud en de vormgeving onder de loep te nemen. Wij kozen voor een fris, eigentijds uiterlijk met veel foto's. Ook zal *Traditie* voortaan helemaal full-colour gedrukt gaan worden. Een hele verandering en wij zijn er trots op om zo'n mooi tijdschrift te mogen uitgeven.

Culturele identiteit

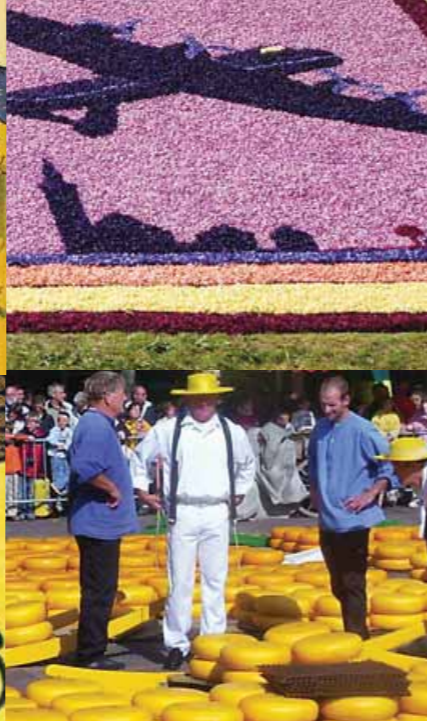
Tradities en rituelen zijn onvoltooid verleden tijd. Het zijn de gewoonten en gebruiken uit het verleden, die voor ons vandaag de dag nog betekenis hebben. Ieder van ons heeft zijn eigen pakketje tradities geërfd van zijn ouders en grootouders. Kennis over deze culturele erfenis is belangrijk om jezelf en anderen te begrijpen. Samen vormen al die tradities en rituelen het sociale geheugen van onze samenleving. Het zijn onze *roots*, onze culturele identiteit die ons maakt tot wie wij zijn.

www.volkscultuur.nl

Op onze website www.volkscultuur.nl kunt u over de achtergronden van heel veel alledaagse dingen, tradities en rituelen lezen. In *Traditie* willen wij wat dieper ingaan op de oude en nieuwe kanten van ons dagelijks leven. Ik hoop dat *Traditie* u ook dit jaar weer zal boeien.

Ineke Strouken

INHOUD

- 2 **Voorwoord**
Ineke Strouken
- 4 **Alledaagse dingen**
Ineke Strouken
- 6 **Honderd jaar Ot en Sien**
Meesterwerk groeit uit tot Nederlands cultuurmonument
Jan A. Niemeyer
- 12 **Van Reynaert tot Bommel**
Nederlandstalige dierenverhalen
Olivier Rieter
- 16 **Volkskunst uit de natuur**
Bloemmozaïeken in De Zilk
Piet de Boer
- 20 **Ren je fit**
Over de lol van het hardlopen
Roanne van Voorst
- 24 **Jansje is wat bloedarm**
Bleekneusjes en vakantiekolonies in jeugdboeken
Janneke van der Veer
- 30 **Koken met traditie**
Voorjaarsstamppotten
Cees Tempel
- 32 **Puzzel**
Ad van Dun
- 33 **Herinneringen**
Het nije locht
Harrie Scholtmeijer
- 34 **De kaasmarkt in Alkmaar**
Een oude traditie
Albert van der Zeijden

IN DIT NUMMER

6 Ot en Sien

Ongeveer honderd jaar geleden verschenen vier prachtige schoolboekjes: *Nog bij moeder* met eenvoudige verhaaltjes, waarin twee buurkinderen allerlei avonturen beleven. Samen ontdekken Ot en Sien spelenderwijs de kleine wereld van huis en tuin.

12 Dierenverhalen

Verhalen over spinnen, botte wolven en wonderpaarden zijn overal ter wereld populair. Ook in Nederland en Vlaanderen spelen vermenselijkte dieren, zoals de dieren uit de *Fabeltjeskrant* en Olivier B. Bommel, een rol in de traditie.

16 Bloemmozaïeken

Het dorp De Zilk is elk jaar in april versierd met bloemenkunst. Met het afvalmateriaal van de bloembollenteelt worden door de bevolking prachtige twee- en driedimensionale schilderijen gemaakt.

20 Hardlopen

In deze tijd willen mensen graag veel bewegen. Dit wordt vanuit de overheid ook gestimuleerd. Bij hardlopen is de loper niet gebonden aan tijd en plaats. Het is daarom een sport die razend populair is bij drukbezette mensen.

24 Bleekneusjes

In de periode tussen 1883 en 1970 brachten honderdduizenden kinderen in de leeftijd van drie tot veertien jaar de vakantietijd door in een gezondheidskolonie. Dat waren tehuizen aan zee of in de bossen, waar zwakke kinderen moesten aansterken.

34 Kaasmarkt

De geschiedenis van de kaasmarkt van Alkmaar gaat terug tot 1593. Toen deze markt aan het begin van de twintigste eeuw dreigde te verdwijnen, gingen gemeentelieden zich inzetten voor het behoud van deze volkscultuur. Nu is de kaasmarkt in Alkmaar een van de drukstbezochte folkloristische feesten in Noord-Holland.

Alledaagse Dingen

TEKST INEKE STROUKEN

Jaar van het Circus

Dit jaar staat in het teken van circus. Dat betekent dat u het hele jaar door kunt genieten van klassiek en modern circusvermaak. Circus is kunst met een rijke traditie. Nog steeds bezoeken jaarlijks ruim een miljoen mensen een circus in Nederland.

Bent u geïnteresseerd in de historische achtergronden of wilt u weten welke circussen Nederland rijk is, neem dan eens een kijkje op www.jaarvanhetcircus.nl

Folklore is onvoltooid verleden tijd

Dagelijks zijn in Nederland vele honderden mensen bezig met het naspelen van aspecten uit het verleden. Sommigen noemen het levende geschiedenis, anderen prefereren de oude naam folklore. In dit boek is te zien hoe breed, rijkgeschakeerd en veelkleurig de folklore-beoefening in Nederland is. Het is een prachtig fotoboek, want folklore is eerst en vooral een mooi schouwspel om naar te kijken.

Folklore is onvoltooid verleden tijd is te bestellen door € 19,50 over te maken op gironummer 810806 t.n.v. het Nederlands Centrum voor Volkscultuur o.v.v. folklore.

Sinds wanneer prakken Nederlanders hun voedsel op het bord

Een van de smakelijkste beschrijvingen van voedsel-husselende Nederlanders stamt uit 1883 en is afkomstig van de Portugese journalist R. Ortigão. Hij beschrijft het eetgedrag van een aantal stamgasten in een Amsterdams restaurant.

Ze wierpen een blik op het menu, bestelden het eten en bonden dan hun servet voor. Vervolgens legden ze papieren die ze in hun zak hadden op tafel en begonnen berekeningen te maken en ordenen hun aantekeningen in hun notitieboekje.

De meeste gasten bestelden twee gangen: soep en groenten met vlees. 'Zij doen het vlees en de groenten op een bord door elkaar, gaan breed-uit zitten, snijden alles tegelijk in kleine brokjes, overgieten de hele zaak met jus die op de schotel is blijven liggen en verslinden dan alles achter elkaar, bij vorken vol, met een machinale vraatzucht, waaruit geweldige eetlust en een even geweldig tekort aan gastronomische gevoeligheid blijkt'.

De verbaasde journalist vermeldde ook dat de gasten bijna geen brood aten bij de maaltijd en niets dronken. Ook een dessert bestelden ze niet. Na het betalen gingen ze gauw weg om elders een biertje te drinken.

www.volkscultuur.nl

Proef het Openluchtmuseum

Anno 2006 vinden wij het heel gewoon dat ons eten in een half uur op tafel staat, dat wij koken met ingrediënten uit de hele wereld en dat aardbeien en sperziebonen het hele jaar door verkrijgbaar zijn. Vroeger at je wat de pot schafte, al was het slechts een boterham met tevredenheid.

Eten en drinken door de jaren heen is dit jaar het thema in het Nederlands Openluchtmuseum in Arnhem.

Kijk op www.openluchtmuseum.nl

Op maat gesneden

Het Zuiderzeemuseum heeft al sinds haar ontstaan in 1948 streekdrachten verzameld. Destijds werd streekdracht nog in diverse plaatsen gedragen door vooral oudere mensen. Het was een verdwijnend verschijnsel en het museum wilde dit belangrijke onderdeel van de volkscultuur rondom de Zuiderzee bewaren. Het resultaat is een prachtige collectie streekdrachten.

Hilde Cammel, *Op maat gesneden* (Enkhuizen 2006). Meer informatie: Zuiderzeemuseum (www.zuiderzeemuseum.nl), info@zuiderzeemuseum.nl.

Van beddensteen tot kersenpittenzak

Tegenwoordig kan bijna iedereen, arm of rijk, door simpel een knop om te draaien de temperatuur regelen. Voor onze voorouders was het niet zo eenvoudig om er warmtjes bij te zitten. Daarom werden er allerlei hulpmiddelen gemaakt om de kou te bestrijden. Een tentoonstelling over voetstoven, waterkruiken en beddenpannen.

De tentoonstelling *Rijk en arm, zo hielden zij 't warm* is tot en met september te zien in Museum De Vier Quartieren, Odulphusstraat 11 in Oirschot (www.museumdevierquartieren.nl).

Traditioneel gebak

De echte naam van Tom Poes was Charles S. Stratton (1838-1883). Het was een hele kleine man (lengte: 63,5 cm) die furor maakte als generaal in het bekende circus van P.T. Barnum. Hij reisde de hele wereld rond en werd een echte rage. In 1857 en 1858 trad hij op in Amsterdam. Een slimme bakker creëerde een gebakje dat hij de naam Tom Poes gaf. Het schijnt dat ook Charles Stratton van een Tom Poes hield, want hij was gek op zoetigheid.

Robert Inghelram, *Gebak met geschiedenis. Traditionele recepten* (Leuven 2005). Meer informatie: [Davidfonds \(informatie@davidfonds.be\)](mailto:Davidfonds@informatie@davidfonds.be)

Raadsel

800 jaar geleden stierf op 82-jarige leeftijd een vrouw die echtgenoot was geweest van twee koningen en moeder van twee koninginnen. Wie was dat?

Het was Eleonora, hertogin van Aquitanië. Zij huwde, toen haar vader gestorven was op vijftienjarige leeftijd met koning Lodewijk VII van Frankrijk en bracht haar erflanden Aquitanië en Poitou in het huwelijk mee. Deze verbintenis werd in 1152 geannuleerd, voornamelijk omdat zij haar echtgenoot geen mannelijke erfgenamen wist te schenken.

Twee maanden later hertrouwde ze met de Engelse troonpretendent Hendrik II en werd zij in 1154 zijn koningin. Zij schonk hem vijf zoons en drie dochters, waarvan twee koningen van Engeland: Richard Leeuwenhart (1189-1199) en Jan zonder Land (1199-1216), een koningin van Castilië, Eleonora, vrouw van Alfonso VIII en een koningin van Sicilië, Johanna, vrouw van Willem II.

De inbreng van Aquitanië en Poitou bij haar tweede huwelijk gaf de Engelse koningen, tezamen met hun erflanden Normandië, Maine en Anjou, een groot overwicht in de Franse machtsverhoudingen dat eeuwenlang de West-Europese politiek zou beïnvloeden.

Ingezonden door: A.J. Asbeck

Plantennamen

Weet u welke plant bedoeld wordt met hemelrank of stinkend juffertje? Het zijn de volksnamen van oostindische kers en afrikaantje. Het Meertens Instituut heeft jarenlang onderzoek gedaan naar de dialectnamen van planten.

Har Brok, *Stinkend juffertje en duivelskruid, volksnamen van planten* (Amsterdam 2006). Meer informatie: Meertens Instituut (www.meertens.knaw.nl/pland)

MEESTERWERK GROEIT UIT TOT NEDERLANDS CULTUURMONUMENT

Honderd jaar Ot en Sien

TEKST JAN A. NIEMEYER

Iedereen kent ze wel en voor velen zijn zij een bron van herinnering: Ot en Sien, de hoofdpersonen uit vier in 1904 en 1905 uitgegeven schoolboekjes. Twee begaafde kunstenaars die sterk met Groningen verbonden waren, Hinricus Scheepstra en Cornelis Jetses, hebben dit meesterwerk tot stand gebracht.

Ogenschijnlijk zijn het heel eenvoudige verhaaltjes over twee buurkindertjes, Ot en Sien, die allerlei kleine avonturen beleven. Maar wat hebben ze een geweldige invloed gehad op het Nederlandse onderwijs. Meer dan zeventig jaar lang leerden kinderen aan de hand van dit lesmateriaal lezen. De boekjes zelf zijn al een poos uit de school verdwenen, maar nog altijd is dit illustere tweetal buitengewoon populair.

Het heeft natuurlijk in de eerste plaats te maken met de prachtige tekst van Hinricus Scheepstra die niets aan kracht heeft ingeboet, maar vooral ook aan de poëtische tekeningen van Cornelis Jetses die daar zo wonderwel bij aansluiten. Wellicht is Ot en Sien voor velen bovendien een zoete herinnering aan die tijd van vroeger, toen het leven nog zo eenvoudig, overzichtelijk en onbedorven leek.

Over het leven van alledag

Hinricus Scheepstra, geboren in Roden en leraar Nederlands en pedagogiek aan

de Rijkskweekschool in Groningen, vond dat veel van de bestaande schoolboekjes saai waren en voor kinderen niet aantrekkelijk. Er moesten frisse boekjes komen, afgestemd op het alledaagse leven. Dat was ook de mening van de befaamde pedagoog Jan Ligthart, hoofd van een volksschool in Den Haag. Ligthart en Scheepstra besloten samen dergelijke schoolboekjes te gaan schrijven en uitgeverij J.B. Wolters in Groningen was bereid ze op de markt te brengen.

Ligthart en Scheepstra gingen weloverwogen te werk. Ze wilden leermethoden tot stand brengen, die het hele lager onderwijs zouden omvatten. Hun uitgangspunt was dat goed onderwijs moest beginnen met de leefwereld van het kind zelf en dat het zich daarna naar andere terreinen moest uitbreiden. Ze begonnen met een serie *De wereld in!*, geïllustreerd door W.K. de Bruin. Al spoedig bleek dat vooral Scheepstra

Cornelis Jetses

Al deze uitgaven werden geïllustreerd door Cornelis Jetses, die in 1873 geboren werd in een armoedig deel van de oude Groninger binnenstad. Op dertienjarige leeftijd kwam hij in dienst bij een steendrukkerij om opgeleid te worden tot lithograaf. Negen jaar lang ging hij 's avonds naar de Academie Minerva in Groningen om z'n tekentalent verder te ontwikkelen. In 1894, op eenentwintigjarige leeftijd vertrok hij naar Bremen om het vak van lithograaf nog beter onder de knie te krijgen. Maar hij werd medewerker van een kunstenaar, die grote plafond- en muurschilderingen aanbracht in voorname gebouwen. Deze stuurde hem eerst nog twee jaar naar de Rijksacademie in Amsterdam om zich in het schilderen te bekwamen.

In 1902 kreeg Jetses, die nog steeds in Duitsland woonde, een verrassende brief van het Groninger uitgeverijbedrijf J.B. Wolters waarin hem gevraagd werd

Generaties mensen hebben leren lezen door de alledaagse belevenissen van Ot en Sien.

bijzondere talenten had om voor kinderen te schrijven. In de praktijk kwam het er op neer dat hij het merendeel van de nog volgende uitgaven voor zijn rekening zou nemen en dat Ligthart in hoofdzaak als adviseur optrad. Zo schreef Scheepstra *Dicht bij huis*, *Nog bij moeder*, *Pim en Mien*, *Buurkinderen*, maar ook de zes leesboekjes bij Hoozeveens verbeterde leesmethode, waarin voortgeborduurd werd op het klassieke leesplankje 'aap, noot, mies'.

illustraties te maken voor een paar 'alleraardigste boekjes': vier deeltjes *Dicht bij huis*. Dat was het begin van een levenslange band met het Groningse uitgeverijbedrijf en een hele succesvolle samenwerking met de pedagogen Jan Ligthart en H. Scheepstra. Jetses toonde al bij deze eerste opdracht dat hij een zeer begaafd illustrator was en de uitgever gaf hem dan ook direct nieuwe opdrachten. Zo maakte hij ook illustraties voor het prachtige

Afke's Tiental geschreven door Nienke van Hichtum.

Nog bij moeder

Al spoedig daarna kreeg hij het verzoek tekeningen te maken voor *Nog bij moeder*, de officiële titel van Ot en Sien, vier deeltjes voor het taalonderwijs van Jan Ligthart en H. Scheepstra, een uitgave van J.B. Wolters in Groningen. De eerste drie deeltjes zouden in 1904 verschijnen en het laatste deeltje in 1905. Jetses was opgetogen. Niet alleen omdat de uitgever kennelijk fiducia in hem had, maar vooral ook omdat de tekst hem bijzonder inspireerde. De verhalen over Ot en Sien brachten hem terug in de sfeer van zijn eigen jeugd. Hij was zelf in een eenvoudig arbeidershuisje opgegroeid en kon zich moeiteloos verplaatsen in de leefwereld van beide kinderen. Bovendien had hij een dochtertje Everdina die prachtig model kon staan voor Sien.

Voor de vier deeltjes *Nog bij moeder* zou Jetses tweehonderdvierendertig illustraties maken, zwarte en gekleurde aquarellen en ragfijne, vaak geestige silhouettes, in pentekening uitgevoerd. Jetses liet weinig aan het toeval over. Voor zijn illustraties maakte hij vaak uitvoerige detailstudies om alles zo exact en verantwoord mogelijk weer te geven. Hij tekende Ot in kniebroek en buisje; Sien in een bont jurkje, met een schortje voor en een kam in het haar. De kinderen werden op alle mogelijke manieren uitgebeeld: springend in een plas, dansend bij een draaiorgel en omringd door nieuwsgierige volwassenen als ze verdwaald zijn.

Jetses was zelf in een eenvoudig arbeidershuisje opgevoed en kon zich moeiteloos verplaatsen in de leefwereld van Ot en Sien.

'Ot, Ot!'

Ot hoort niet dat zijn moe hem roept.

'Ot waar ben je?'

Moe kijkt door het raam. Ze ziet Ot niet.

Moe kijkt in de gang. Daar is hij ook al niet.

'Ot, Ot! Waar zit je dan toch vent?'

'Hier moe!'

'Waar is dat? In den tuin?'

'Ja, Moe!'

Dit is het begin van *Nog bij moeder*, dat door de schoolkinderen naar de hoofdpersonen al gauw Ot en Sien werd genoemd.

Ot is in de tuin en probeert poes op zijn houten paard te laten rijden. Moe roept Ot tot de orde en neemt hem op haar rug mee naar binnen. Dan komt Sien, het buurmeisje, de gang van het huis binnenlopen. De twee buurkinderen gaan samen spelen in de tuin en zien een vreemd dier op de stam van een boom.

'Een kop-je steekt er uit.

Ot danst in het rond.

'Een beest, een beest!' roept hij.

Sien danst ook, en ze roept net als Ot:

'Een beest, een beest!'

'Gauw naar Moe!', zegt Ot.

Ze gaan vlug naar huis.

'Wat is dat, Moe?'

'Dat is een slak', zegt Moe.

'Die woont in dat doos-je. Dat is haar huis.'

Geborgen en liefdevolle omgeving

De verhaaltjes volgen elkaar heel natuurlijk op. Ot en Sien ontdekken spelender-

wijs de kleine wereld van eigen huis en tuin. En zien buiten vreemde dieren: een slak, een spin in haar web en een kikker, ze schuilen in een ton en horen de regen tikken; ze dansen in een plas en proberen regendroppels in hun mond te vangen; ze spelen met een wasrek op de bleek; ze scheppen zand; ze leren hinken en touwtje springen; ze knippen poppetjes uit oude kranten en ze maken brillen van bladstelen.

Vanuit eigen huis en straat begint hun verkenning van de grote wereld. Er komt een man met een aap door de straat, een koopman met kersen biedt zijn waar te koop aan, ze lopen mee met het draaiorgel en komen bij de school van Trui, het zusje van Ot. Ot en Sien leven in een harmonieuze wereld, waarin ze beschermt en met liefde omringd worden. Als Ot door de poes gekrabbd of door een bij gestoken wordt, komt Moe hem troosten. Altijd is Moe in de buurt; zij beschermt en geeft raad, zij is de centrale figuur op wie de kinderen altijd kunnen terugvallen. Voor Pa is een bescheidener rol weggelegd. Als hij tegen de avond thuiskomt van zijn werk, mag Ot op zijn knie paardje rijden. En op zondag gaan Ot en Trui met hem naar het plantsoen om de eendjes te voeren.

Goed lesmateriaal

De boekjes over Ot en Sien veroverden de scholen stormenderhand. Kinderen en onderwijzers waren laaiend enthousiast over dit lesmateriaal en ook de recensenten waren vol lof. Vele tientallen jaren werden Ot en Sien door de scholen afgenomen. Grootouders en kleinkinderen leerden lezen uit dezelfde schoolboekjes en genoten van dezelfde avonturen. Ot en Sien waren zo geliefd dat ze zelfs allerlei onderwijsvernieuwingen overleefden. Tot ver na de Tweede Wereldoorlog zijn de boekjes in het onderwijs gebruikt.

Het fabelachtige succes van Ot en Sien is in de eerste plaats te danken aan de

In de Duitse versie *Noch bei Mutter* zijn Ot en Sien veel deftiger gekleed.

boeiende tekst van Hinricus Scheepstra. Hij wist kleine gebeurtenissen uit het leven van de buurkinderen Ot en Sien op een pure, aansprekende manier te beschrijven. Iemand schreef in later tijd: 'Zo weinig lettergrepen per woord, zulke geringe wederwaardigheden en toch ontstaan uit bijna niets authentieke spanning en ontroering.'

Maar even belangrijk zijn de fijnzinnige tekeningen en aquarellen van Cornelis Jetses, de kindertekenaar bij uitstek. Door het bijzondere samenspel van twee begaafde kunstenaars ontstond een meesterwerk dat de harten van duizenden veroverde.

Duitse Ot en Sien

Cornelis Jetses, die lange tijd in Bremen woonde, heeft ook nog illustraties gemaakt voor een Duitse bewerking van Ot en Sien. Een vriend van hem die bij het onderwijs was, wilde de succesvolle boekjes ook in Duitsland introduceren, vertaalde de Nederlandse titel in *Noch bei Mutter* en noemde de hoofdpersonen Otto en Dina. Hij baseerde zich op het eerste deeltje van Ot en Sien, waarschijnlijk met de bedoeling vervolgen te maken, als de markt gunstig zou reageren. De Duitse uitgever wilde zestien kleurplaten opnemen en Jetses was graag bereid een reeks nieuwe illustraties te maken. De *Noch bei Mutter* prenten ademen een typisch Duitse sfeer. Otto en Dina zijn fraaiër gekleed dan Ot en Sien en het Nederlandse draaiorgel is vervangen door een man met buikorgel. Het succes van de Duitse Ot en Sien was maar beperkt, zodat het bij deze ene uitgave is gebleven.

De kleurplaten die Jetses voor het Duitse *Noch bei Mutter* maakte, oogstten bij uitgeverij J.B. Wolters veel bewondering. Daarom werd besloten er een speciale uitgave voor de Nederlandse markt van te maken: *Het prentenboek van Ot en Sien*.

Moe is de centrale figuur op de achtergrond. Zij beschermt en troost en is altijd in de buurt.

Ot en Sien in Indonesië. Zij spelen in een licht hansopje op de waranda van hun plantershuis.

Indische Ot en Sien

Uitgeverij J.B. Wolters wilde zoveel mogelijk profijt hebben van de succesvolle leesserie van Jan Ligthart en H. Scheepstra en wilde die ook voor het Nederlandstalige onderwijs in de tropen geschikt maken. Er zou zelfs een Indisch leesplankje komen. Dat de boekjes puur Hollands waren, hoefde volgens de uitgever geen enkel bezwaar te zijn. Aan A.F.Ph. Mann, hoofd van een lagere school in Batavia, werd gevraagd verschillende uitgaven te 'verindischen'. Ook Ot en Sien zou een gedaantewisseling ondergaan. Het was noodzakelijk dat het Hollandse karakter verdween en dat de verhaaltjes zich tegen een Indisch decor gingen afspelen.

Het is verbazingwekkend te zien hoe de bewerker zich van zijn bijna onmogelijke taak heeft gekweten, hoe hij die oer-Hollandse verhalen tropisch heeft ingekleurd. De Hollandse Ot en Sien hebben het thuis niet rijk, hun Indische alter ego's behoren duidelijk tot een betere stand. Ze spelen in lichte hansopjes bij een mooi landhuis, in een zonnig overgoten tuin met palmbomen. Het is de wereld van planters en hoge ambtenaren. Moe met haar boezelaar in verandder in MaMa en Ma-maatje en Pa draagt een wit tropenpak. Er is natuurlijk ook huishoudelijk personeel, passend in de koloniale verhoudingen van die tijd. Sien wordt door een baboe gehaald als ze thuis moet komen. Als Ot en Sien in de keuken komen, is kokkie juist naar de passar.

De taak van de tekstbewerker was zoals gezegd niet gemakkelijk, maar illustrator Jetses was al helemaal niet te benijden. Hij moest Ot en Sien over planten naar een tropische wereld en dat betekende dat hij alle vier deeltjes praktisch helemaal opnieuw moest illustreren. Het is verbazingwekkend dat Jetses het leven in het toenmalige Nederlands-Indië zo raak heeft kunnen treffen, terwijl hij er nooit geweest was.

De rol van de Indische Ot en Sien is natuurlijk al heel lang uitgespeeld. En ook in Nederland wordt Ot en Sien vrijwel nergens meer in het onderwijs gebruikt. Maar het boek is uitgegroeid tot een Nederlands cultuurmonument. En de beide buurkinderen leven nog volop, ze zijn onsterfelijk geworden.

Scheepstra, Ligthart en Jetses

Wie de grote Van Dale opent vindt bij de naam Ot de volgende beschrijving: 'Ot, jongensnaam, uit Otto: Ot en Sien, schoolboekjes uit 1905 van G.J. Ligthart; dat is nog uit de tijd van Ot en Sien, uit het begin van de twintigste eeuw.' Van Dale slaat hiermee tweemaal de plank mis, de eerste drie deeltjes verschenen al in 1904 en het laatste in 1905. Wat erger is, niet Jan Ligthart, maar Hinricus Scheepstra is de auteur van de beroemde Ot en Sien boekjes. Een hardnekkig misverstand bestaat na tientallen jaren dus nog steeds.

Scheepstra en Ligthart hebben niet lang van de successen van hun uitgaven kunnen genieten. Scheepstra overleed in 1913 vrij plotseling na een hartstilstand, terwijl hij in Groningen op de Vismarkt wandelde. Hij werd slechts 54 jaar. Zijn plotselinge dood maakte diepe indruk. Zijn naam had door de schoolboekjes immers overal een heel bekende klank gekregen. Hij werd naar eigen wens in

Cornelis Jetses tekende alles zo natuurgetrouw mogelijk.

zijn geboortedorp Roden begraven. Ligthart stierf enkele jaren na zijn vriend. Hij was psychisch niet sterk en voelde zich vaak dodelijk vermoeid. Hij overleed in 1916 op tragische wijze. Hij leed aan depressies, viel in de omgeving van Laag-Soeren in het water, werd direct op de wal gebracht, maar bleek te

Cornelis Jetses

zijn overleden. Mogelijk is ook hij aan een hartkwaal gestorven. Hij werd 57 jaar.

Cornelis Jetses zou beide mannen lang overleven. Jetses, die vijftien jaar in Duitsland werkte, keerde in 1909 terug in Nederland en woonde lange tijd in Zeist en Scheveningen en bracht het laatste deel van zijn leven door in Wassenaar. Daar stierf zijn vrouw na langdurige ziekte in 1939. Dochter Dien had al eerder de taken thuis overgenomen en zij zou haar vader tot zijn dood

blijven verzorgen. Jetses bleef tot zijn achtenzeventigste levensjaar tekenen en schilderen, toen waren zijn beste krachten verbruikt. Op de vraag hoe hij terug keek op zijn leven zei hij: 'Ik heb er nooit erg hoge verwachtingen van gehad, van al dat werk. Ik wil ook helemaal geen artistieke oordelen uitspreken, ach nee,

laten we daar maar niet over praten.' De bescheiden Jetses stierf na een kort ziekbed op 9 juni 1955, bijna 82 jaar oud. Hij werd in Wassenaar bij de Nederlands Hervormde dorpskerk begraven.

Cornelis Jetses Stichting

In de afgelopen twee jaar is met enkele overzichtstentoonstellingen en zes speciale Zomerzegels gevierd dat honderd jaar geleden de eerste Ot en Sien boekjes uitkwamen. De viering van 'Honderd jaar Ot en Sien' was een initiatief van de Cornelis Jetses Stichting. Deze stichting is in 1978 opgericht en beheert een belangrijk deel van de artistieke nalatenschap van Cornelis Jetses. De collectie omvat ongeveer zeventienhonderd vellen schets-tekeningen en daarnaast aquarellen en olieverven die door Everdiana Kalsbeek-Jetse, de dochter van de kunstenaar, en haar man Huib Kalsbeek aan de stichting zijn overgedragen. Tot de doelstellingen van de stichting behoort het beheren van deze collectie en het verbreiden van kennis over Jetses en zijn werk.

Een van de exposities werd geopend door Prinses Máxima, die bij die gelegenheid een in rood leer gebonden exemplaar ontving van de juist opnieuw verschenen biografie *De wereld van Cornelis Jetses* door Jan A. Niemeijer. In deze vernieuwde uitgave is een volledig bijgewerkte bibliografie met veel boekomslagen opgenomen. ■

Met dank aan de Cornelis Jetses Stichting en de Stichting 't Grunneger Bouk

Van Reynaert tot Bommel

TEKST OLIVIER RIETER

Verhalen over dieren zijn van oudsher populair bij alle leeftijdsgroepen. Vertellingen over vermetele spinners, botte wolven en wonderpaarden worden overal ter wereld zeer gewaardeerd. Ook in de Nederlandse en Vlaamse verteltraditie spelen vermenschte dieren - van Reynaert de Vos tot de karakters uit de Fabeltjeskrant en van Bommel tot Bolke - al eeuwen een grote rol.

Er bestaan diverse soorten verhalen waarin dieren optreden. Voor een groot deel gaat het om fictie waarin dieren een normale, min of meer realistische dierruil spelen, in wisselwerking met mensen. Ik volsta hier met het noemen van slechts enkele bekende iconen uit de populaire cultuur: Lassie, Black Beauty en de apen van Tarzan.

Een tweede groep van dierenvertellingen vormen de verhalen waarin dieren menselijke karaktereigenschappen hebben en vaak de menselijke taal machtig zijn. Dit soort uitingen kan - ruwweg - drie functies hebben: het bieden van verstrooiing, het moraliseren en het satirisch bekritisieren.

Er zijn ook nog andere onderverdelingen mogelijk: zo zijn er verhalen voor kinderen en voor volwassenen en bestaat er een onderscheid tussen dierfabels en dierenepen. Dierenepen - zoals Reynaert de Vos - zijn langer, verhalender,

spannender en vaak satirisch, terwijl de scheppers van dierfabels - zoals de beroemde Fransman De la Fontaine - meer gericht zijn op het beknopt brengen van een soms humoristische moraal of een levensles. Naast dierfabels bestaan er nog andere fabels: over planten en over verpersoonlijkte abstracte zaken, maar die vallen buiten dit bestek.

Over de herkomst van het dierenverhaal verschillen de meningen. Sommigen zien de wortels ervan in de klassieke oudheid en inderdaad hebben auteurs als Aesopus en Phaedrus bekende dierenverhalen op hun naam staan. Anderen menen dat de oude Egyptenaren de eersten waren en ook het oude India is een kanshebber met de Panchatanra-cyclus.

Moralisme

De Nederlandse fabels uit voorbije eeuwen zijn vaak geïnspireerd door buitenlandse voorbeelden. Dikwijls gaat het

om vertalingen van teksten als de middeleeuwse fabelverzameling *Esopet*, die was gebaseerd op de Aesopische fabels uit de oudheid. Ook de bekendste Nederlandse literator uit de zeventiende eeuw, Vondel, kwam met een - indirect - op de *Esopet* gebaseerd werk, de satire *Vorstelike Warande der Dieren* uit 1617.

Illustratief voor de Nederlandse fabeltraditie, waarin moralisten als Jacob 'vadertje' Cats een grote rol speelden, is het volgende versje van de twintigste-eeuwer Bertus Aafjes geciteerd uit het werk *Dieren op versoeten*:

De Beer
'De beer trapt in de rozentuin
De bloemen en het beeld in puin,
Omdat hij, dom en onbeleefd,
Geen achting voor het schone heeft
En slechts de rotte appel ziet
Maar de verheven dingen niet;
Een wezen zonder stijl of eer
Noemt men een ongelikke beer'

Het is een versje waarvan het moralisme afdruipt. De meeste hedendaagse lezers zullen meer geboeid raken door koldergedichten over dieren, zoals de klassieker *De dichter is een koe* van Gerrit Achterberg (overigens verder natuurlijk geen kolderdichter) met het beroemde slot: 's Nachts, in de mist, droom ik gansch onbewust dat ik een kalfje ben, dat bij de moeder rust'. Typerend voor het dierenkoldervers is deze redelijk melige, maar wanneer men in de juiste bui is niet onleuke, uiting van Trijntje Fop (Kees Stip), eveneens geciteerd uit *Dieren op versoeten*:

Op een Konijn
'Bij Noordwijk zwom een nat konijn
Temidden van een school tonijn
'Tja,' sprak het beest, 'dat tomt er van
als ment de ta niet zeggen tan.'

Van den vos Reynaerde

Meer dan de Nederlandse fabels hebben de Nederlandse en Vlaamse dierenepen

van oudsher een eigen karakter dat, gezien de vele vertalingen in het buitenland, gewaardeerd werd en wordt. In het midden van de dertiende eeuw bewerkte de mysterieuze Willem delen van de Franse fabelcyclus *Roman de Renart* in het Middelnederlands. Deze *Roman de Renart* was ontstaan in de laatste decennia van de twaalfde eeuw en was op zijn beurt weer beïnvloed door de *Ysengrimus*, een in het Latijn geschreven fabelverzameling van de hand van een Zuid-Nederlandse auteur.

Willems *Van den vos Reynaerde* is een bijtende satire op de maatschappelijke verhoudingen in de door de adel gedomineerde Middeleeuwen. Nare dieren, bijvoorbeeld Bruun een domme beer, Tibeert een dito kater, Grimbeert een antipathieke das, Courtois een suf hondje, en natuurlijk Reynaert zelf tonen een heel scala aan slechte karaktereigenschappen, van boosaardige domheid tot arglistige sluwheid en van strooplikerij tot gulzige trouweloosheid. Hoewel *Van den vos Reynaerde* in een grotere Europese traditie rond de sluwe vos staat - zelfs Goethe was ermee bezig -, wordt het dertiende-eeuwse Zuid-Nederlandse epos algemeen beschouwd als de belangrijkste versie. Alleen al in het Nederlands zijn er in de loop van de tijd meer dan honderd bewerkingen van verschenen van zeer diverse auteurs, van Stijn Streuvels tot Paul Biegel. Een bekende bijdrage leverde de sociaal bewogen Vlaming Louis Paul Boon, uit wiens boek *Wapenbroeders* het volgende stukje stamt:

'En beer en stier en wolf en kater, en al de anderen wier macht in hunne klauwen en ook in hunne tanden zat, eisten Reinaerts dood: het ging niet op, dat in hun midden ene leefde wiens macht integendeel in zijne hersens school.'

Op het eerste gezicht bevat het fragment misschien een lesje: 'wie niet sterk is, moet slim zijn'. Maar toch is de verhalen-

De kinderboeken van A.D. Hildebrand met Bolke de Beer als hoofdrolspeler gelden in Nederland als klassieke kinderlectuur. Uit: A.D. Hildebrand, *Nieuwe avonturen van Bolke de Beer* (Amsterdam z.j.)

cyclus rond Reynaert niet bijster stichtelijk, want de triomf van de slimmen over de dommen vormt voor de lezer een weinig vreugdevol schouwspel. Boon volgde met zijn bewerking de originele

verwijzingen naar politieke misstanden. Zo wijst de auteur in diverse verhalen rond Bommel en Tom Poes op de bevattelijkheid van de inwoners van zijn universum voor allerlei volksmenners en mooipraters. De strips zijn echter vooral een studie van sociale misstanden. Zaken als klassenbewustzijn, geldklopperij, sociale uitsluiting en bureaucratie geven de komische verhalen een wat navrante sfeer. De figuren die erin optreden zijn enigszins clichématig: zo zijn er Bul Super, de lompe misdadiger, Kapitein Wal Rus, de zeebonk, Markies de Cantecler, het elitaire mannetje, professor Sickbock, de mad scientist en Argus, de sluwe journalist.

Eigenlijk alleen de figuur Bommel is meer dan een flat character: hij is tegelijkertijd sympathiek en irritant, soms wat sneu en meestal vol goede bedoelingen. De beperkte diepgang van de andere figuren doet echter niet veel af aan het effect van de verhalen: de vreemde cast van vooral dieren - en verder een

De strips van Marten Toonder zijn vooral een studie van sociale misstanden.

teksten (*Ysengrimus* en *Van den vos Reynaerde*) vrij getrouw, toch is zijn versie vooral een geschrift vol politieke en religieuze verwijzingen naar zijn eigen tijd.

Olivier B. Bommel

Ook het werk van een late opvolger van Willem, de striptekenaar en literator Marten Toonder (1912-2005) bevat

Marten Toonder (1912-2005) is de schepper van Olivier B. Bommel, een sympathieke en irritante beer, soms wat sneu en meestal vol goede bedoelingen.

keur aan heksen, kabouters, dwergen en aanverwanten - zorgt in combinatie met de geld- en machtsproblematiek van de grote mensenwereld voor een sprookjesachtige, poëtische satire. De lezers krijgen een onwerkelijke wereld voorgeschoteld, waaruit ze een les voor zichzelf (en vooral ook voor anderen) kunnen destilleren.

Nederlandse strips

Toonder was de bekendste Nederlandse striptekenaar van dierenverhalen. Naast de Bommel-cyclus bedacht hij onder meer ook *Panda* en *Thijs IJs*, over een ondernemende ijsbeer. De strips over Bommel en Tom Poes torenen echter vrij hoog uit boven deze en veel andere Nederlandse dierenstrips, zoals *Birre Beer*

van Ton Beek. B.A.J. Reith (ook bekend als de tekstschrijver van *Bobo het eskimo-jongetje*) bereikte met zijn strip over het aapje Monki uit de jaren dertig een aardig niveau. Curieus aan deze serie is het gegeven dat Reith erin ook een gastrol toebedeelde aan niemand minder dan de Amerikaanse stripheld Popeye. Een andere, nog beroemdere,

Amerikaanse held, Micky Mouse, heeft overigens een enigszins Nederlandse achtergrond: dit personage werd namelijk ontworpen door een vroege medewerker van Walt Disney, Ub Iwerks, een zoon van Nederlandse immigranten.

Een bekende Nederlandse strip over dieren van vrij recente datum is de absurdistische krantenstrip over de kater Heinz van Windig en De Jong uit de jaren tachtig en negentig. In de Benelux verschenen in de laatste decennia meer absurdistische dierenstrips: zo stamt uit België de detectivereeks *Kobe de Koe* en uit Nederland de serie *Boes*.

De populairste Nederlandstalige strip over dieren van het moment gaat over twee vreemde vogels luisterend naar de namen *Fokke* en *Sukke*. De auteurs van deze onder academici populaire dagstrip blinken uit in bothedheid voor fijnproevers. Ze slaan echter de plank niet vaak mis en voelen met hun humoristische werk van een constante kwaliteit de tijdgeest goed aan.

Escapisme

Hoewel de *Reynaert* en in mindere mate het werk van Toonder bekendheid genieten in het buitenland zijn Nederlandse auteurs van kinderboeken en prentenboeken met een diertematiek in feite

A. D. Hildebrand over deze beer gelden in Nederland als klassieke kinderlectuur.

Geen lectuur maar literatuur zijn bijvoorbeeld boeken over de virtuoze muzikant *Tjirp de Krekel* van Hans Andreus of *Minoes* van Annie M.G. Schmidt. Ook het klassieke kinderboek *Erik of het klein insectenboek* van Godfried Bomans heeft literaire waarde. De titelheld belandt daarin in een curieuze wereld vol insecten. Het levert passages op als:

'Vlak voor hem stond een reusachtige wesp, die hem onbeweeglijk aanstaarde. Erik was een beleefd jongetje, hij boog diep en zeide: 'Dag meneer de weps.'
'Wesp', sprak de wesp.
'Weps', zei Erik blozend. Het was altijd een van zijn moeilijke woorden geweest.
'Wesp', sprak de wesp, zonder zich in het minst op te winden, 'het is wesp'. Hij zweeg een volle minuut, sprak toen drie maal achter elkaar: 'Wesp. Wesp. Wesp.'
'Weps', zei Erik.'

De insecten in dit boek hebben menselijke karaktereigenschappen; het werk kan worden gezien als een mild kritische parodie op de menselijke samenleving. Dat geldt veel minder voor het literaire werk van de in recente jaren veelvuldig bekroonde Toon Tellegen. Diens humoristische, escapistische en ook ontroeren-

Een zekere Willem bewerkte in het midden van de dertiende eeuw delen van de Franse fabelcyclus *Roman de Renart*. Twee houtsneden uit het volksboek *Van den vos Reynaerde*. Uit: Cd. Busken Huet, *Het land van Rembrand* (Utrecht/Antwerpen z.j.)

'Van den vos Reynaerde' is een bijtende satire op de maatschappelijke verhoudingen in de door de adel gedomineerde Middeleeuwen.

nog beroemder: Dick Bruna met zijn *Nijntje*-cyclus behoort internationaal tot de best verkopende auteurs voor (jonge) kinderen en ook Max Velthuis, de auteur van *Kikker* was beroemd buiten de landsgrenzen. *Alfred J. Kwak* van Herman van Veen is vooral in Duitsland populair. De overigens niet in Nederland vervaardigde tekenfilmverhalen rond deze jonge eend zijn vrolijke vertellingen met een lesje over zaken als gierigheid, vals spelen of hoogmoed. Ook internationaal succes vergaarde de (poppen)reeks de *Fabeltjeskrant*, die door veel buitenlandse zenders werd vertoond. Een andere bekende poppenreeks was die rond *Bolke de Beer*. De kinderboeken van

de verhalen spreken zowel kinderen als volwassenen aan. Kenmerkend is dit citaat uit *Bijna iedereen kon omvallen*:

'Ik moet op reis, eekhoorn.' zei de mier op een ochtend. Zij zaten op de tak voor de deur van de eekhoorn. De eekhoorn was nog maar net wakker en geeuwde nog. 'En je moet niet vragen of het echt moet', zei de mier, 'want het moet'. 'Maar dat vraag ik helemaal niet', zei de eekhoorn. 'Nee, maar je stond wel op het punt om dat te vragen, wees maar eerlijk.' De eekhoorn zweeg.'

Poëtische lesjes

Waar het dierenverhaal voor kinderen vooral verstrooiing biedt, zijn fabels vaak

poëtische lesjes en dierenepen poëtische satire. Hiernaast zijn er nog andere vormen van het dierverhaal - zoals het atypische werk van Anton Koolhaas -, maar bijna steeds geldt dat het gebruik van dieren de boodschap onschuldiger maakt: de moralistische en vooral de satirische bijdragen zijn vaak erg kritisch, maar de menselijke lezers zullen zich er niet zo snel rechtstreeks door aangesproken voelen, omdat ze niet geneigd zijn zich met dieren te vereenzelvigen. Ze kunnen echter vaak wel de kritiek op anderen dan zichzelf zien. De niet satirische, maar escapistische verhalen over vermenschlijkte dieren bieden de lezers een betere, veilige wereld. In deze verhalen ontbreken de meer nare karaktereigenschappen of ze worden in een vereenvoudigde vorm getoond, waarbij de schurken aan het slot gecorrigeerd worden. Met wat goede wil kunnen ook deze verhalen daarom als indirect kritisch worden gezien: ze tonen - zoals bijna alle dierenvertellingen - hoe de werkelijkheid eigenlijk zou moeten zijn. ■

De fabels van de Fransman De la Fontaine zijn een humoristische levensles. Uit: *Fables de La Fontaine*, geïllustreerd door R. de la Nézière (Maison Alfred Mame et fils, z.j.)

Volkskunst uit de natuur

TEKST: PIET DE BOER | FOTO'S G.P. OUT

In het voorjaar rijdt het bloemencorso door de bollenstreek. In dezelfde periode wordt in verschillende dorpen bloemmozaïeken gestoken. De meeste werkstukken liggen in het kleine dorp De Zilk. Kinderen en volwassenen steken of strooien werkstukken van kleurrijke en geurige hyacintenbloemetjes. De vijftig ontwerpen staan langs de straat als een openluchttentoonstelling van folklore en volkskunst.

Vrienden, kennissen en burens maken weken van tevoren gezamenlijk een plan wat ze gaan maken. In Speeltuin De Duinrand vergadert de steekploeg begin april in het speeltuinhuysje. 'We zijn een speeltuin', zei bestuurslid Bert Verhoeven 'en daarom moet het een item zijn dat kinderen aanspreekt.' In 2005 koos De Duinrand voor de derde keer een onderwerp uit de Efteling. De

eerste keer was Langnek aan de beurt en in 2004 het sprookje Hans en Grietje. Hiermee wonnen ze de eerste prijs bij de driedimensionale werkstukken. Het huisje in het bos was nagebouwd, met het hok waar Hans zat opgesloten. De heks kwam de deur uit als kinderen op de knop drukten. Grietje draaide zich dan om naar de heks en op het dak ging een kat lopen. De bewegende figuren

zijn het handelskenmerk van de speeltuin. Vorig jaar vloog de fakir tussen de torens van zijn kasteel, ging de ophaalbrug omhoog en omlaag en groeiden rode en gele tulpen achter de ramen. De bewegende figuren maken het mozaïek levendig en spectaculairder.

Snijden en zagen

Peter Geerlings en Bert Verhoeven zaagden en sneden uit piepschuim de fakir. Met purschuim plakten ze armen en hoofd aan de romp. De hele pop werd versterkt met betonijzer om het bloemengewicht te kunnen dragen. Ze maakten ook twee wachtters bij de ophaalbrug en wat kleinere figuren, zoals waterlelies, voor bij het kasteel.

Het sprookje van Fabiola uit de Efteling werd door de ontwerpers moeiteloos en bijna vanzelfsprekend met de fakir gecombineerd.

Met verf gaven de twee aan welke kleur gezicht, baard en broek krijgen. Dat geeft houvast bij het steekwerk en er vallen geen witte plekken in het ontwerp als de bloemen wat 'dunner' worden

stelen van de hyacinten, klimopblad of graszoden.

De bloemetjes zijn 's middags geritst. Bij het ritsen houdt men de steel vast en ritst,

Met het afval van de bloembollenteelt wordt elk jaar in De Zilk een wedstrijd gehouden in het maken van bloemmozaïeken.

door het indrogen. De belangrijkste kleuren zijn paars, blauw, geel, wit, roze en rood. Bij elke kleur bloemen zijn er gradaties van heel licht tot hele volle kleuren. Van lila tot diep paars bijvoorbeeld. Voor groene stukken gebruiken de steekers wel eens de

als zijn het rode bessen aan een steeltje, de nageltjes eraf. Ritsen en koppen van hyacinten gebeurde vroeger door de kwekers zelf. De bol groeit beter zonder bloemetjes. De arbeidskosten zijn nu te hoog. Het afval wordt hergebruikt om kleurige volkskunst mee te maken.

De diversiteit van de bloemmozaïekunst is groot, niet alleen in formaat en onderwerp, maar ook in gebruikte technieken.

De dood van André Hazes werd herdacht met zijn portret en drie glazen bier.

Driedimensionale werkstukken zijn veel moeilijker om te maken en laten zien dat de kwaliteit van het bloemsteken in De Zilk stijgt.

Corso en Mozaïek

Het bloemenafval is de bron voor het ontstaan van het bloemensteken, maar ook van het corso in de bollenstreek van Zuid-Holland. Het mozaïeken in de Duin- en Bollenstreek is waarschijnlijk vooral populair geworden na de Tweede Wereldoorlog. Dat was ook de tijd dat het bloemencorso in populariteit groeide. In 1947 reed de eerste corsowagen door Hillegom. In de jaren vijftig lagen daar ook al mozaïeken. Het bloemencorso rijdt nog ieder jaar door de Hoofdstraat van Hillegom, maar mozaïeken zijn er niet meer te vinden.

De traditie heeft een wisselende populariteit in de bollenstreek. In Noordwijkerhout, waar De Zilk onder valt, liep het aantal mozaïeken in de jaren negentig sterk terug. In De Zilk groeide daarentegen het aantal werkstukken, vooral door inzet van de plaatselijke feestcommissie. De commissie organiseert de jaarlijkse kermis, festiviteiten op koninginnedag en oranje feesten, zoals een ludieke receptie bij het huwelijk van Prinses Máxima en Prins Willem Alexander. In 2005 lagen in De Zilk vijftig werkstukken.

Nederland was in 2005 zestig jaar bevrijd. De bevrijding, inclusief voedseldroppings, werd in veel schilderijen uitgebeeld.

'Het initiatief kwam dertien tot veertien jaar geleden van hoofdonderwijzer Van Meurs', zegt Wim Warmerdam. Van Meurs was toen secretaris van de feestcommissie. Van Meurs maakte met zijn school in De Zilk elk jaar een werkstuk, maar wilde meer. Door sponsoring kwam materiaal beschikbaar voor de deelnemers en ging men samenwerken met de vereniging uit Noordwijkerhout. Er was jarenlang een gezamenlijke prijsuitreiking. Na ongeveer vijf jaar ging De Zilk alleen verder. De Zilk wilde meer doen aan de promotie van het evenement. De Oranjevereniging in Noordwijkerhout haakte toen af en daar verdwenen de mozaïeken. Vorig jaar is men voorzichtig opnieuw begonnen om een mozaïekcommissie op te zetten.

Maar niet alleen in deze twee plaatsen, ook in Lisse, Sassenheim, Voorhout en Noordwijk liggen mozaïeken, zij het minder in aantal. In Sassenheim zijn vooral scholen actief. In Noordwijk maakt de ijsclub met de basisscholen de werkstukken en in Lisse is de organisatie in handen van de VVV. In 2005 heeft de streek VVV voor het eerst de verschillende bloemenactiviteiten gebundeld onder

de noemer 'week van de bollenstreek'. Met fietsroutes langs de mozaïeken probeert men extra toeristen te trekken. 'Ze willen het evenement ook aantrekkelijker maken door corso en mozaïeken niet in hetzelfde weekend te laten plaatsvinden. Dan wordt het voor toeristen aantrekkelijker om hier langer te blijven', zegt Warmerdam. Want er is veel te zien.

Steken en strooien

De diversiteit van de mozaïeken is groot. Niet alleen in formaat of onderwerp, maar ook in gebruikte technieken. Naast

kinderen doen mee aan het mozaïeken met strooiwerk, dat op vrijdag gebeurt.

Met steken moet je eerder beginnen, omdat het veel arbeidsintensiever is. Steeds meer deelnemers gaan steken. Volgens Warmerdam is dat een teken dat het niveau van de mozaïeken in De Zilk stijgt. 'Toen ik begon, waren er twee werkstukken, nu acht', zegt Wim Warmerdam. Vorig jaar hielden we ook voor het eerst platen over voor strooiwerk. Toch kan de kwaliteit nog verder ontwikkeld worden. Hij noemt als voorbeeld de mozaïeken in Limmen,

de Lijsterbesstraat stak vorig jaar Aladdin en Jasmine op een bewegend vliegend tapijt. De stekers in de Lijsterbesstraat staan bekend om hun mooie werkstukken van hoge kwaliteit. Maar ook de actualiteit is een dankbaar onderwerp. Het 25-jarig regeringsjubileum van Koningin Beatrix werd met bloemen gestoken, maar ook vijftig jaar Nijntje was geliefd. De dood van André Hazes werd uitgebeeld met het hoofd van de zanger en op het bankje drie pilsjes. Fraaie werkstukken waren er ook over zestig jaar bevrijding, waarbij vooral de voedseldroppings uitgebeeld werden. Ook hele persoonlijke en lokale actualiteit verwerkte men in een mozaïek. Postuum werd Jan de Winter uitgeroepen tot grootste Noordwijkerhouter. In de tuin voor zijn woning plaatste de familie een feesttaart en champagneflessen. Toepasselijk, omdat dezelfde Jan de Winter in 1972 met een groot aantal Zilkers een bloemenmozaïek bij koningin Juliana op het gazon voor Paleis Soestdijk maakte.

Bijna alle voorstellingen zijn realistisch uitgebeeld. Vaak hangt de foto of het schilderij waar de afbeelding op geba-

seerd is er bij. In voorgaande jaren zijn ook abstracte kunstwerken gestoken, zoals een enorm mobiel van Calder. Maar ook werken van Picasso, Mondriaan en Van Gogh zijn in bloemen uitgebeeld.

Jury

Op zaterdagmorgen komt de jury langs om alle ontwerpen te beoordelen. De vijf vrouwen hebben de verantwoordelijke taak de prijswinnaars aan te wijzen. Er wordt gejureerd op algemene indruk, kleurgebruik, originaliteit en actualiteit. De juryleden zijn mensen die werken in het bloemenvak, arrangeurs of kunstenaars. 'Als je serieus aan het steken bent geweest, moet er ook serieus en vakkundig gejureerd worden', vindt Warmerdam. Dat kan niet meer over gelaten worden aan de hoofdonderwijzer en de pastoor. Zoals dat in het verleden gebeurde.

Om half twee zijn ze overal geweest, wordt alles in de computer ingevoerd en voor elke categorie een winnaar gekozen. Binnen elke categorie mozaïeken is een gouden, zilveren en bronzen klasse. Hoe meer punten je behaalt, hoe hoger de klasse is waar je in belandt. Dus is

nummer vijf in de klasse goud hoger geëindigd, dan nummer een in de zilveren klasse. Bij de prijsuitreiking in het parochiehuis op zaterdagmiddag is het altijd druk. Bij het strooiwerk werd zestig jaar vrijheid eerste. De koningin van de familie Van Saase-de Groot bij het steekwerk en de clown bij de werkstukken eindigden ook op de hoogste plaats. Bij de jeugd behaalden de kids van de lijstbesprikkers met South Parc de beste score.

De fietsers en wandelaars die op zondag in grote getale naar de volkskunst komen kijken, kunnen aan de bordjes zien welke prijs gewonnen is. De kijkers bepalen de winnaar van de publieksprijs. Een grote zilveren beker. Net als in 2004 won het sprookje van de Duinrand vorig jaar de publieksprijs. Een pleister op de wonde, want bij de jury kwam het werkstuk niet verder dan de zilveren klasse. De bloemenpracht is van korte duur. Na het weekend gaan de werkstukken snel achteruit. De mozaïeken worden afgebroken en de feestcommissie haalt de borden en steunen op en slaat ze op in de schuur van Wim Warmerdam tot het volgende jaar. ■

Sprookjes en actualiteit behoren tot de favoriete onderwerpen.

driedimensionaal steekwerk of 3D-werkstukken is er plat steekwerk, een schilderij in bloemen, en strooiwerk. Strooien is de snelste methode om een werkstuk te maken. Op een plaat hout worden muurtjes van papier of kunststof geplaatst met spelden en spijkers. De vlakken strooit men daarna vol met bloemen. Veel

Breezand en Anna Paulowna. Daar is het niveau nog hoger dan in De Zilk.

Onderwerpen

Maar welke onderwerpen zijn nu populair bij de mozaïekstekers? Elk jaar zijn er wel een aantal striphelden en sprookjesfiguren te bewonderen. De groep uit

OVER DE LOL VAN HET HARDLOPEN

Ren je fit

TEKST ROANNE VAN VOORST | FOTO'S JAN STADS

'Kom op, nog een klein stukkie!' Aan de rand van een recreatieplas nabij Utrecht moedigt hardlooptrainer Gerard Peek een groepje cursisten aan. Het is zaterdagochtend en de reengroep Athletic Point in De Meern is bezig met de wekelijkse hardlooptraining. Om Peek heen drentelen de deelnemers van zijn hardlopgroep. De sfeer is uitgelaten. Hardlopers hijgen uit, lachen, praten verlangend over warme douches en koffie met gebak. Het weekend is begonnen!

De grootste uitdaging is om een halve of hele marathon te lopen.

Althans, voor hen. Zij zijn al klaar met hun wekelijkse hardlooptraining. Dat geldt niet voor het groepje van vijf dat in de verte aan komt rennen. Nog ruim een kilometer moeten ze. En dat is veel. Heel veel, na de zware training van die ochtend. De lopers in het groepje hebben het zwaar. Hun hoofden zijn rood, de gezichten bezweet. Hoopvol kijken ze naar de trainer. En Gerard Peek kijkt terug. Petje op, hardloopschoenen aan, stopwatch in de hand. Een grote glim-

lach op zijn gezicht wanneer de laatste cursisten finishen. 'De laatste paar meters, even volhouden nog. Goed gedaan!'

Vrijwel alle clubleden van Athletic Point zijn hobbyisten. Dat wil zeggen dat ze geen topsporters zijn die hun geld verdienen met het hardlopen, al zijn veel leden minstens zo fanatiek. In de zomer, wanneer de hardloopclub geen trainingen verzorgt, vragen enkele cursisten speciale zomerschema's aan zodat ze toch door kunnen trainen, en op vrije dagen vormen veel deelnemers onderlinge groepjes om met elkaar te joggen.

Het Runningscentrum werd in 1980 opgericht door Gerard Peek. In zijn jonge jaren liep hij een ernstige enkelblessure op tijdens het voetballen. Doktoren voorspelden hem dat hij nooit meer zou kunnen sporten. Niets bleek minder waar. 'Sporten was mijn lust en mijn leven. Na de operatie aan mijn enkel ben ik voorzichtig wat gaan joggen, gewoon rechthoek op de verharde weg. Eerst een paar minuten, en toen steeds wat verder. De doktoren geloofden niet dat ik ooit langere stukken zou kunnen hardlopen, maar ik bleef trainen. Ik liep de tien kilometer, toen eenentwintig kilometer en ja.. toen de Marathon. Een unicum, volgens de artsen.'

Ieder een eigen doel

Hardlopen werd steeds belangrijker voor Peek. 'Door de vele ziekenhuisbezoeken die ik af moest leggen in verband met mijn zwakke enkel, ging ik me steeds meer interesseren voor sport en de impact die het kan hebben op je lichaam. Ik verdiepte me in de inspannings- en trainingsleer. Tijdens die studie startte ik met het begeleiden en trainen van atleten. Ik leerde van hen, en zij van mij.' Hij ontwikkelde start- en trainingschema's voor lopers en de groep die hij begeleidde werd steeds groter. Gerard Peek richtte een hardlopervereniging op. Hij stopte met zijn reguliere baan en werkt inmiddels fulltime voor zijn vereniging. In de loop van de jaren breidde hij zijn centrum aanzienlijk uit. Anno 2006 zijn er veertien opgeleide trainers

aangesloten bij Athletic Point, en zijn er ruim driehonderd lopers die gebruik maken van de hardloopschema's en trainingen bij het centrum.

Een verenigingslid bepaalt zelf hoe vaak, hoeveel en op welke manier hij wil trainen. Logisch, vindt trainer Gerard Peek, want iedereen loopt met een ander doel. 'In deze tijd hebben veel mensen een levensstijl waarin ze veel willen bewegen. De individualisering van mensen speelt daarbij een belangrijke rol. Lopers zijn niet gebonden aan een sportclubje,

Het is een ideale sport voor drukbezette mensen.

maar kunnen zelf bepalen wanneer ze willen gaan sporten. Trainers noem ik tegenwoordig dan ook leefstijl-therapeuten', vertelt Peek. De ene loper wil afvallen, de ander zijn conditie verbeteren en voor weer een ander is lopen een gezonde manier om de stress van het werk even te doen vergeten. Verreweg de meeste hardlopers in ons land lopen in ongeorganiseerd verband. Een uur flink door rennen lijkt voor de leek misschien zwaar, maar is volgens de ervaren jogger eigenlijk heel ontspannend.

Peek zelf rent minstens vier keer in de week. 'Het is heerlijk om een eind te joggen. Tijdens het hardlopen overdenk ik de afgelopen en komende week. Mijn hoofd wordt leeg. Vaak pak ik na mijn training direct pen en papier om alle ideeën, geboren onder het lopen, op te schrijven.' Veel mensen reageren verbaasd wanneer ze horen hoeveel tijd Gerard in het sporten steekt. 'Toch voelt dat voor mij niet als een last. Het is investeren in je eigen lijf door je gezond en fit te voelen. De grootste lol van deze sport zit hem niet alleen in het hardlopen zelf. Het grootste voordeel is dat je in balans komt met je geest en lichaam.

Je voelt je sterk en kan veel hebben. Alles gaat veel lekkerder en beter in je dagelijks leven.'

Leren lopen

De lopers zijn het erover eens: hardlopen is verslavend. Je begint ermee, en als je het meermalen hebt geprobeerd, kom je er niet meer vanaf. Dat beweren niet alleen veel leden van deze hardloopgroep, dat vinden inmiddels honderdduizenden hardlopende Nederlanders. En hun aantal groeit. Enkele jaren geleden introduceerde sport- en kledingmerk Nike de Start to Run cursussen in ons land. Een laagdrempelige training voor iedereen die wilde beginnen met sporten, maar die geen ervaring had met hardlopen. Weinig conditie? Maakt niet uit. Volgens de Start to Run methode is iedere deelnemer na zes weken in staat om het hardlopen vijf kilometer vol te

houden. Geen discipline? Lopen in een groep maakt het makkelijker om door te zetten. De hardlopers stimuleren elkaar, samen lopen zorgt voor gezelligheid en professionele trainers zorgen ervoor dat beginners niet thuis komen met enorme spierpijn.

Het succes is overweldigend. Duizenden mensen schreven zich in. Overal in Nederland ontstonden Start to Run groepjes. Inmiddels zijn er hardloop cursussen gestart op zo'n tweehonderdvijftig lokaties in ons land. Het project telt in Nederland 20.000 leden. Beginners lopen in het Vondelpark, joggen langs plassen en door woonwijken, stretchen in stedelijke speeltuinen of sprinten door het bos.

Volgens Gerard Peek zijn juist de beginnende lopers het leukst om te trainen.

'Mensen die zich voor de startcursus opgeven en die nog helemaal van niets weten, die nog geen honderd meter kunnen joggen en die geen sportkleding of schoeisel hebben. Eén keer zat er een wat ouder vrouwtje in mijn groep, die aan de start stond met haar chique handtasje. Toen ik haar voorzichtig vroeg waar ze dat tijdens de les voor nodig had, antwoordde ze me dat ze niet wist waar anders ze haar zakdoekje in moest bewaren. Geweldig toch?'

Ter afsluiting van de zesweekse cursus lopen de beginners een rondje van drie of vijf kilometer. Heel spannend voor de cursisten, vertelt Peek. 'De nacht ervoor liggen ze wakker, ze zijn nerveus en maken zich zorgen over wat ze het beste kunnen eten en drinken. Als ze dan die afstand hebben gelopen, zijn zij net zo trots als ik ben na een marathon.'

Veel cursisten van de beginnersgroep zijn intussen doorgestroomd naar de vaste hardloopclub. Keken de bewoners van het rustige dorp De Meern het eerste jaar nogal verbaasd uit hun slaperige ogen wanneer een groep puffende joggers de rust in hun stille straten kwam verstoren, inmiddels zijn ze al gewend aan de hardlopers in hun fleurige joggingbroeken. Terwijl een vrouw in ochtendjas haar vuilnis buiten zet, knikt ze de sportievelingen vriendelijk toe. Grappig gezicht wel, vindt ze, zo'n sportgroep die voorbij rent. 'Ze zijn met veel hoor, en ze trainen zelfs als het regent!' Ze gaapt. 'Mij te vroeg', voegt ze er schuldbevestigend aan toe.

Fit en energiek

Dat zijn sommige hardlopers van de zaterdagse trainingsgroep eigenlijk wel met haar eens. 'Gisteren naar de kroeg geweest', mompelt één van de lopers. De jongen ziet een beetje witjes en kijkt zorgelijk. 'Dat wordt zwaar vandaag.' Maar het blijkt mee te vallen. Zoals iedere week beginnen de trainers met een uitgebreide warming-up. De cursisten stretchen, huppelen, zwaaien met hun benen, rollen met hun hoofd, draaien hun schouders en trekken her en der wat sprintjes. Twee vrouwen hinkelen voorbij, een man doet kreunend een

Het voordeel van hardlopen is dat je veel buiten bent.

yoga-oefening. Erg moe lijken de meesten hier niet van te worden: er wordt vrolijk gebabbeld, en meermalen moeten de trainers hun stem verheffen om boven het geklets uit te komen.

Echt stil wordt het pas wanneer de cursisten zijn begonnen aan de echte training. De lopers gaan uiteen in kleine groepjes, ingedeeld naar conditievermogen en snelheid. Iedere deelnemer probeert zich te houden aan een persoonlijk schema. Daarop staan het te lopen aantal kilometers, met de daarbij behorende tijd. De training moet pittig zijn, maar nooit te zwaar.

Oftewel: na afloop moeten de sporters moe en trots zijn op hun prestatie, maar nooit zó kapot dat ze de rest van de dag niets meer kunnen doen. En dat lijkt gelukt, deze zaterdag. Zelfs de katerige jongen heeft zijn schema netjes afge maakt vandaag. En hij voelt zich helemaal niet meer zo slecht als daarvoor. 's Ochtends vind ik het meestal moeilijk om mijn bed uit te komen, en aan het begin van mijn training vraag ik mezelf wel eens af waarom ik dit mezelf aandoe. Maar nu, nadat ik heb gelopen, voel ik me vrolijk en heb ik echt zin in de dag!'

Tamara (31) herkent zich in het positieve verhaal van haar clubgenoot. 'Het leukst

aan het hardlopen vind ik dat voldane gevoel dat je hebt na een pittige training. Je voelt je er energiek en fit door. Bij een loopgroep heb je ook nog de gezelligheid van het kletsen tijdens het lopen en je stimuleert elkaar om het iedere keer weer vol te houden.' Tamara begon

Door hard te lopen komen lichaam en geest in balans.

ongeveer acht jaar geleden met hardlopen in verenigingsverband. 'Ik wilde graag een teamsport doen, en bij voorkeur buiten. Daarvoor had ik al badminton en steps geprobeerd: ook leuk, maar dan zit je altijd weer vast aan die bedompte sportzaaltjes. Ik heb toen, om het uit te proberen, één avond mee gelopen op een hardloopervereniging en ik was gelijk verkocht. En dat terwijl het die avond keihard regende!'

Verslavende sport

De liefde voor het hardlopen bleef. Tegenwoordig loopt Tamara zeker twee keer per week hard bij haar vereniging

en daarnaast probeert ze ieder week een uurtje zelf te joggen. Ze is niet de enige. 'Volgens mij lopen er steeds meer mensen hard. Als ik voor mezelf op een ochtend of avond loop, kom ik minstens tien andere lopers tegen in het dorp waar ik woon.'

Tamara denkt dat het succes van het hardlopen vooral schuilt in de laagdrempeligheid. 'Voor hardlopen heb je in principe alleen een paar goede hardloopschoenen nodig. De lidmaatschapkosten van een hardloopervereniging zijn lager dan die van een sportclub en je hebt gemakkelijk contact met medelopers. En wat denk ik ook mee speelt, is het feit dat je kunt lopen wanneer en hoe lang als je zelf wilt. Dat maakt het een ideale sport voor werkende moeders, vaders en drukbezette mensen.'

Gerard Peek zou niet meer buiten het hardlopen kunnen. 'Het is een onderdeel van mijn leven geworden, het is voor mij net zoals tandenpoetsen. Ik denk dat ik zelfs in het bejaardentehuis later een loopgroepje op zal zetten. Wedden dat het me lukt, en wedden dat ik de andere oudjes een rondje mee krijg om het gebouw? Dan sluiten we het jaar af met een rollator-race, met alle kinderen en kleinkinderen langs het parcours. Echt, het draaiboek ligt al klaar!' ■

Hardlopen hoort voor veel mensen bij het dagelijks leven.

Jansje is wat bloedarm

TEKST JANNEKE VAN DER VEER

In de periode 1883 en 1970 brachten honderdduizenden kinderen in de leeftijd van drie tot veertien jaar enige tijd door in een vakantie- of gezondheidskolonie. Dit waren tehuizen – van verschillende gezindte – aan zee of in de bossen, waar zwakke kinderen, bleekneusjes genoemd, gedurende zes weken of langer verbleven om aan te sterken. Hoe ingeburgerd het begrip ‘vakantiekolonie’ was, blijkt onder meer uit de kinderen en jeugdboeken waarin een vakantiekolonie voorkomt.

In de uitgave *Bleekneusjes. Vakantie-kolonies in Nederland 1883-1970* (2003) door Marianne Swankhuizen, Klaartje Schweizer en Addy Stoel wordt uitvoerig beschreven waarom de vakantiekolonies werden opgericht, welke kinderen er naar toe gingen en hoe het in de koloniehuisen toging.

Particulier initiatief

De vakantiekolonies zijn ontstaan uit particulier initiatief en werden bekostigd door giften en liefdadigheidsacties. Later ontvingen de stichtingen en genootschappen die de vakantiekolonies beheerden ook subsidie van de overheid.

In 1883 ging in Zandvoort en in Austerlitz, onafhankelijk van elkaar, een vakantiekolonie van start. Daarna volgden er koloniehuisen in vele andere plaatsen, waaronder Egmond aan Zee, Schiermonnikoog, Bakkum, Wijk aan Zee, Ellecom, Rolde, Bostel, Zeist, Heesum, Petten en De Steeg. De eerste vakantiekolonies hadden tot doel ziekelijke kinderen te laten aansterken. Al gauw veranderde dit doel in de preventie van besmettelijke ziektes als tuberculose. Tuberculose gold eind negentiende eeuw als volksvijand nummer één.

Tot circa 1955 waren het voorkomen van dergelijke ziekten en het verhogen van

de weerstand de belangrijkste redenen dat kinderen naar een vakantiekolonie gestuurd werden. Bijkomend doel was het overdragen van (christelijke) ‘beschaving’. Zedelijkheid, zuinigheid, huishoudelijkheid, vlijt, zelfbeheersing, omgangsvormen en nette manieren trachtte men de kinderen in het koloniehuis bij te brengen, kortom de waarden en normen die door de (hogere) burgerij van belang werden geacht voor fatsoen en succes.

Bleekneusjes en zenuwpeesjes

Voor de zwakke, maar wel gezonde, arbeiderskinderen die in bedompte huizen en nauwe steegjes woonden, werden naar vakantiekolonies gestuurd. Kinderen die weinig in aanraking kwamen met frisse lucht en die de zee en de bossen slechts uit verhalen kenden. Maar ook plattelandskinderen uit arme gezinnen kwamen voor uitzending in aanmerking.

Na 1955 nam de welvaart toe en veranderden de pedagogische opvattingen. Dat had tot gevolg dat er kinderen met andersoortige problemen naar de koloniehuisen werden gestuurd. Waren het eerst vooral *bleekneusjes* die de koloniehuisen bezochten, nu waren de *zenuwpeesjes* aan de beurt. Ook ontlasting van een druk gezin kon een reden zijn om een kind naar een koloniehuis te sturen.

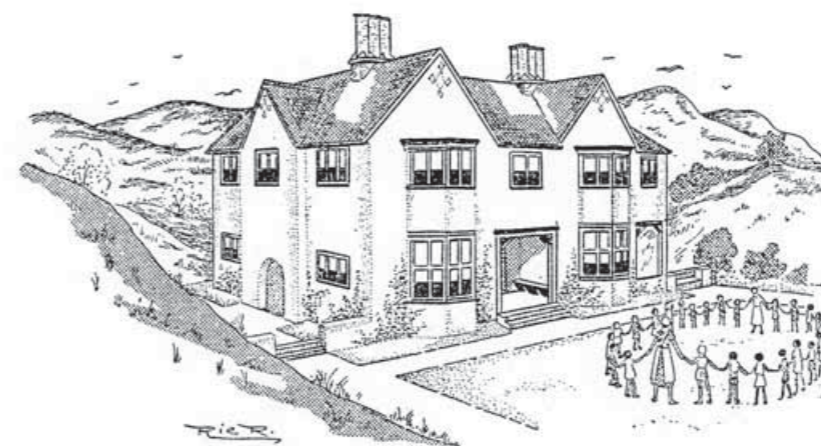
De kinderen hadden veel heimwee naar huis. Uit: *Toen Doortje weer thuis kwam* (Nijkerk 1948)

Selectie van kinderen

Bij de selectie van kinderen speelde vooral de schoolarts een grote rol, en daarnaast de onderwijzer, de huisarts, de dominee of pastoor.

In *Van kinderen en hondjes* (circa 1912) door Cora C.G., een van de oudste kinderboekjes over een koloniehuis, is de huisarts degene die alles regelt. Hij zorgt ervoor dat de zeer zwakke, zesjarige Jan Zwaling, die bij zijn grootmoeder woont, naar koloniehuis Bethanië in Zeist gaat. De bekostiging daarvan gaat via giften van particulieren; dit wordt door de echtgenote van de dokter geregeld. Ook de kinderen van de dokter dragen met een gift uit hun spaarpot bij.

In *Jansje Kippekop* (1952) van Annie Winkler-Vonk, dat zich afspeelt in Amsterdam in 1919, wordt de beslissing om Jansje - die door haar vader Kippekop wordt genoemd ‘omdat ze zo’n klein hoofdje had op een dun halsje’ - naar een koloniehuis te sturen genomen door de schooldokter. Hij komt in de klas om te kijken ‘waar de ergste bleekneusjes zitten’. Die worden geselecteerd om een paar weken ‘naar buiten te gaan’. Allereerst is dat Klazina, die geen vader meer heeft. Ze is de oudste van vijf kinderen. Haar moeder gaat elke dag uit werken. Jansje kent het wel bij Klazina. Ze was er eenmaal geweest en was

Het koloniehuis maakt bij aankomst veel indruk op Doortje. Uit: *Toen Doortje weer thuis kwam* (Nijkerk 1948)

geschrokken van de rommel en van het benauwde kamertje, waar de hele familie in twee bedsteden moest slapen. Jansje mag ook naar buiten, evenals haar vriendin Riekje. Voordat het zo ver is, moeten de kinderen uitgebreid medisch onderzocht worden. Daarbij is de conclusie dat Jansje ‘wat bloedarm [is] en ze mag best wat dikker worden’.

De dagindeling was strak: opstaan, wassen, ontbijten en dan naar buiten.

In de laatste periode van de vakantiekolonies werden ook nerveuze kinderen naar een kolonie gestuurd. Dat geldt bijvoorbeeld voor Jozientje in *Jozientje moet dapper zijn* (tweede druk 1973) door Frouck van der Hoening. Jozientje is een meisje dat zich alles erg aantrekt. Ze helpt haar moeder vaak, waardoor ze niet zo veel tijd heeft om te spelen, maar dat vindt ze niet erg. Haar klasgenootje Joop - een verwend, enig kind - ergert zich hieraan, maar eigenlijk is ze jaloers op Jozientjes broertjes en zusjes. Als reactie pest ze Jozientje, waardoor Jozientje steeds zenuwachtiger wordt en min of meer overspannen raakt. Uiteindelijk wordt ze door de huisarts naar het koloniehuis Elim op Schiermonnikoog gestuurd om aan te sterken. Dit is net als bij *Van kinderen en hondjes* een van de weinige kinderboeken waarin een koloniehuis bij naam genoemd wordt.

Vier stuks verschoning

Kinderen die naar een koloniehuis moesten, kregen een uitgebreide lijst waarop vermeld stond wat er allemaal mee moest. Het was voor veel ouders een probleem om de voorgeschreven kleding bij elkaar te brengen. Vaak moest er het een en ander geleend worden; sommige verenigingen verstrekten kleding of ondergoed van het huis.

Jansje in *Jansje Kippekop* moet ‘vier stuks verschoning’ mee nemen, voor iedere week een. Dat was voor het gezin een hele zorg, want zo vlak na de Eerste Wereldoorlog was er weinig verkrijgbaar. Haar moeder en oudere zus Sien krijgen het echter voor elkaar. Jans krijgt zelfs een nieuwe jurk, twee nieuwe onderjurkes en nieuwe gymchoentjes. Ook wordt er nieuw ondergoed gemaakt, en natuurlijk wordt alles gemerkt. Op de dag van vertrek worden Jansjes kleren in een sloop gestopt; een koffer is niet toegestaan.

Een groot licht gebouw

Het brengen en halen van de kinderen naar en van het koloniehuis gebeurde meestal onder leiding van dames van de plaatselijke afdelingen van de verenigingen voor kinderuitzending. De kinderen (en hun ouders) verzamelden zich op een station en vandaar werd de reis gemaakt, per bus of per trein. Bij aankomst werden de kinderen meestal ontvangen door de directrice. Veelal waren ze onder de indruk van het grote, lichte gebouw met de ruime eetzaal, de slaapzalen waar ze een bed kregen toegewezen en een eigen wastafel. Voor veel kinderen was dat een ongekende luxe.

De grootmoeder van Jan Zwaling in *Van kinderen en hondjes* brengt haar kleinzoon zelf met de trein naar Bethanië. Zij krijgt een rondleiding door het ruime, lichte gebouw. ‘Grootmoeder Zwaling was er verbaasd over hoe keurig en doelmatig het huis was ingericht. Met veel belangstelling bekeek zij de lange eetzaal, waar juist de glazen melk werden klaargezet, die de kinderen tusschen het ontbijt en ‘t vroege etensuur zoo dadelijk kwamen drinken. De zaal, die daarboven gelegen was en met groote glazen deuren toegang gaf op het bordes dat naar den tuin voerde, deed dienst bij regenachtig weer; dan speelden de kinderen binnenshuis en gedeeltelijk ook in een overdekte speelplaats in den tuin en allerlei speelgoed was er voorhanden om hen prettig bezig te houden, als het weer niet geschikt was, om buiten te zijn.’

Rust, reinheid en regelmaat

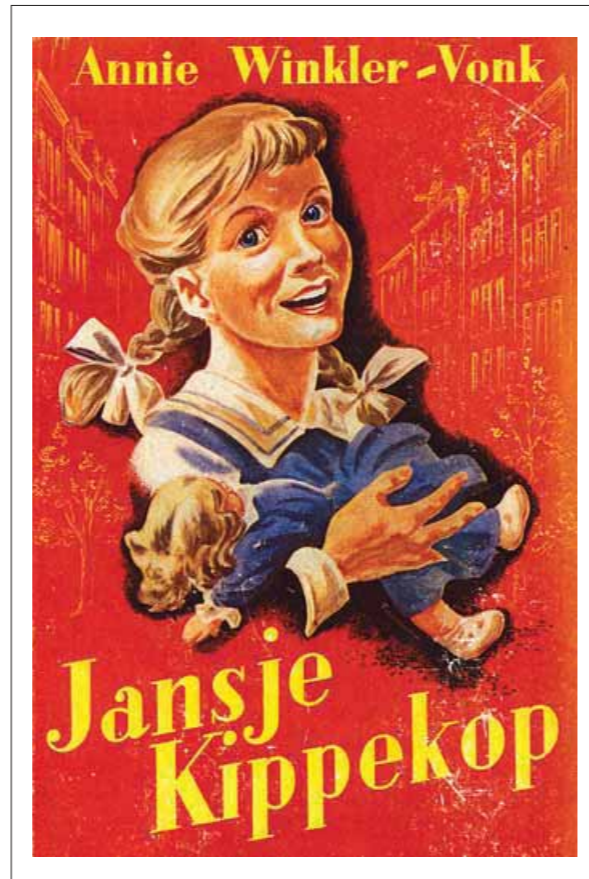
Meteen na aankomst kregen de kinderen te maken met de drie pijlers waarop de aanpak in de koloniehuisen berustte: rust, reinheid en regelmaat. Ook maakten ze al snel kennis met de andere belangrijke aspecten van die aanpak, namelijk gezonde voeding, frisse lucht en veel beweging.

Na de kennismaking met de directrice wordt Jansje in *Jansje Kippekop* meteen met een van de voedingsgewoontes in het koloniehuis geconfronteerd. Voor de nieuw aangekomen kinderen staat ‘een kroes warme melk’ klaar en een bruine boterham met appelstroop. Het laatste vindt ze niet erg, het eerste wel: ‘Jansje zat te hijgen tegen die grote kroes melk. Ze hield niet erg van melk en thuis kreeg ze nooit meer dan een kopje tegelijk. Dit was wel een halve liter en er zat een velletje bovenop. Jansje kokhalsde. Ze kon geen velletjes zien. Stilletjes pakte ze het tussen duim en vinger en legde het over de rand van de kroes.’

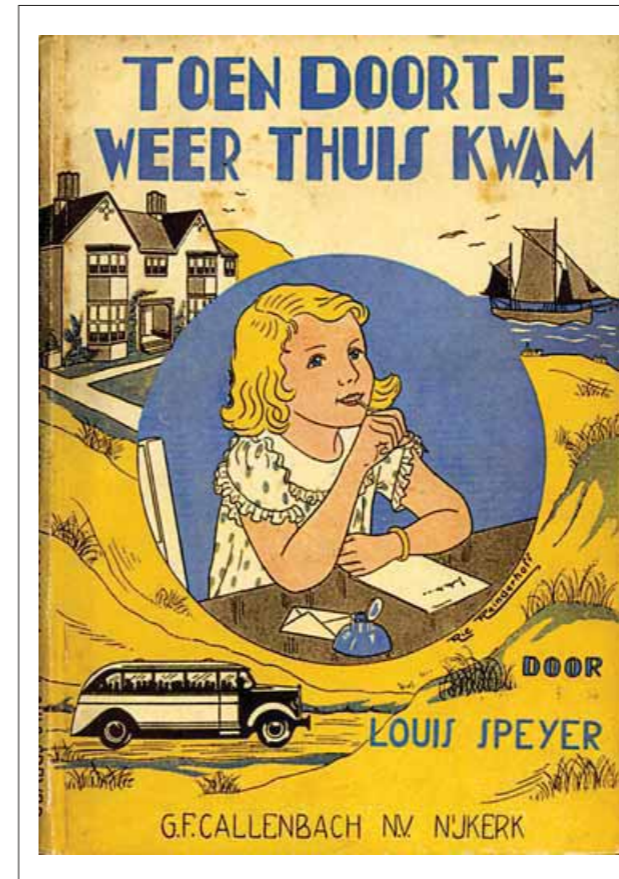
Daarna volgt de controle op luizen. Jansje beseft daarbij dat het niet in alle gezinnen zo toe gaat als bij hen. Bij hen werkt vader, terwijl moeder goed voor huis en gezin zorgt. Jansje gaat dan ook ‘brandschoon’, dat wil zeggen zonder luizen, naar het koloniehuis. Dat geldt lang niet voor alle kinderen. Klazina heeft bijvoorbeeld wel luizen. Tot haar grote verdriet worden haar haren afgeknipt, met als resultaat een kaal hoofd. Ook zijn er meisjes met linnen kappen

Flink eten en pondjes aankomen was het streven van de kolonie. Omslag van Cora C.G., Jansje naar Zonnehoek. Met illustraties van Snapper-Bloch (Nijkerk circa 1934)

Jansje Kippekop wordt zo genoemd vanwege haar dunne halsje en haar kleine hoofd. Omslag Annie Winkler-Vonk, Jansje Kippekop. Met illustraties van C.B. Teeuwisse (Meppel 1952)

Een paar weken naar buiten om aan te sterken was het lot van veel bleekneusjes en zenuwpeesjes. Omslag Louis Speyer, *Toen Doortje weer thuis kwam*. Met illustraties van Rie Reinderhoff (Nijkerk 1948)

De kinderen speelden zoveel mogelijk buiten. Omslag Gonny van Dieren, *Waar de zeewind waait*. Met illustraties van H. Giesen (Alkmaar 1950)

op het hoofd. 'Die hebben ook beestjes', wist een meisje in de buurt te vertellen, 'maar niet zo erg. Die maken ze dood met een lysolkap.'

Vaste dagindeling

De dagindeling was strak in het koloniehuis. 's Morgens opstaan, wassen, ontbijten en dan naar buiten. Doortje in *Toen Doortje weer thuiskwam* wil graag de eerste morgen al een brief aan haar ouders schrijven, maar dat kan niet. Meteen na het ontbijt gaan de kinderen namelijk onder begeleiding van twee 'zusters' een grote wandeling naar het strand en de duinen maken. Die activiteit hoort bij de vaste dagindeling in het koloniehuis. Een ander onderdeel van de dag is het verplichte rustuurtje 's middags. Ook Doortje maakt dat mee. 'Toen het eten en het Bijbellezen gedaan was, dacht Doortje, dat ze nu misschien wel even tijd zou hebben een brief te schrijven. Maar nee, hoor! Er gebeurde heel wat anders. Terwijl Doortje en de andere jongens en meisjes de gezonde morgenwandeling naar de zee en de duinen gemaakt hadden, waren door de zusters, die thuisgebleven waren, hun bedden uit de slaapzaal door de wijd openstaande

deuren naar buiten op het terras gereden en daar, in de buitenlucht, moesten ze nu twee uur gaan rusten.'

De wandelingen en spelletjes gingen dikwijls gepaard met luid gezang van de kinderen. Elk koloniehuis had een repertoire aan liederen. Sommige liedjes werden in alle koloniehuisen gezongen, waarbij alleen de naam van het bezongen koloniehuis verschilde. Ook in *Jozientje moet dapper zijn* wordt regelmatig gezongen. Vanuit het koloniehuis Elim schrijft Jozientje aan haar ouders: 'We spelen ook wel in het bos, als het te koud wordt aan zee. En we zingen leuke versjes. 'Op mooi Elim moet je wezen, op mooi Elim moet je zijn.' En dan nog een leuk vers met allemaal verschillende wijzen er achteraan. Dat hebben ze hier zelf gemaakt. Maar dat schrijf ik de volgende keer wel.'

Vette jus en klonterige pap

De maaltijden in de koloniehuisen vormden een belangrijk onderdeel van de dag. Sommige kinderen genoten ervan, vooral omdat ze zo veel mochten eten als ze wilden. Voor andere kinderen waren de maaltijden problematischer. Melk met vellen, klonterige pap, vette jus, gemalen

vlees, de eeuwige stampotten zijn voor veel bleekneusjes negatieve eetervaringen geweest, vooral ook omdat de leiding geen pardon kende. Alles moest worden opgegeten en gedronken.

Stien in *Gelukkig weer thuis* voelt zich de eerste dag erg onwennig, waardoor het haar moeite kost haar bord leeg te eten. 'Hier moest ze alles opeten, dat voelde ze wel, Moeder keek nog wel eens wat door de vingers, als ze geen trek had. [ ] 'Ik lust het niet', zegt ze. 'Jawel', antwoordde de zuster stellig, 'we lusten hier altijd. Doe je mond maar eens gauw open.' Werktuigelijk deed Stieneke het. Happen - kauwen - slikken - kauwen - slikken.'

Levertraan

Het gezonde eten werd in de koloniehuisen aangevuld met een dagelijkse lepel levertraan, wat voor veel kinderen een gruwel was. *Jansje in Jansje naar Zonnehoek* (circa 1934) door Riek ter Braake wordt hiermee ook geconfronteerd. 'Toen al de kinderen klaar waren [met zich uitkleden en wassen en het aantrekken van de pyjama's], haalde Zuster Ans een flesch uit de kast en een heeleboel lepels, allemaal verschillend.

'En', vroeg Zuster Ans, 'wiens beurt is het vandaag om uit te delen na de levertraan?' 'Levertraan!' Jansje schrok! Kreeg ze hier levertraan? Maar dat vond ze vreeslijk! Toen dan ook haar beurt kwam om een lepel op te slikken, zei ze: 'O, neen Zuster, ik lust geen levertraan, heusch niet, Zuster!' 'Ja, maar Jansje, het is zoo goed voor je. Als je iederen avond flink je levertraan ophapt, kan je weer gauw naar huis. Toe, hap eens flink, het moet toch en dan krijg je een lekker koekje toe, nietwaar Jaantje?' Hap! Daar ging de levertraan, brr! Wat smaakte dat vies. Maar had ze Vader en Moeder niet beloofd, flink haar best te doen om gauw weer beter te worden? Het koekje van Jaantje smaakte heerlijk en deed haar gauw de leelijke smaak van de levertraan vergeten.'

Heimwee

Vanzelfsprekend kregen veel kinderen in de koloniehuisen last van heimwee. Ook dit is een terugkerend thema in de kinderboeken over bleekneusjes. In sommige verhalen neemt het heimwee extreme vormen aan met alle gevolgen van dien. Marietje in *Marietje heeft het moeilijk* heeft een zeer sterk verlangen naar huis,

ook omdat ze bang is dat door haar afwezigheid thuis alles mis zal lopen. Alleen als ze een beetje kan moederen over de jongste kinderen vergeet ze af en toe haar heimwee. Heimwee is er de oorzaak van dat ze de eerste weken heel weinig eet en dus ook niets aankomt, terwijl dat laatste heel belangrijk wordt gevonden. Bij het wekelijkse wegen blijkt zelfs dat

Rust, reinheid en regelmatig waren de drie pijlers waarop de aanpak ruste.

ze afgevallen is. 'Ze hoorde al gauw, dat 's Maandags de dokter kwam. Dan werden ze even stuk voor stuk bekeken en -gewogen. Het was werkelijk aardig om te zien, met hoeveel vreugde steeds werd opgenomen, wat ieder kind aangekomen was. [ ] De beurt was aan Marietje. Nu ze voor de dokter stond, klopte haar hartje toch wel een beetje. Ze zag, hoe de dokter haar onderzoekend aankeek, mom-

pelde van: 'Hm! Dat kon wel beter!' Hij zei tegen de zuster: 'Hoeveel aangekomen, zuster?' 'Dokter, tot onze schrik een half ons afgevallen!' 'Hè!' De dokter vergat van schrik wat te zeggen. Dat kwam haast nooit voor.' Als het heimwee daarna nog erger wordt, besluit Marietje weg te lopen, waardoor ze heel wat onrust veroorzaakt. Ook voor haarzelf, want ze verdwaalt. Gelukkig wordt ze gevonden door stropers die haar terugbrengen. Ze ziet in dat ze onjuist gehandeld heeft en dat ze het zo voor haar ouders nog moeilijker maakt.

Contact met ouders

Zes weken naar een vakantiekolonie betekende dat de ouders zes weken hun kind niet zagen. Zij moesten er maar op vertrouwen dat hun kind in goede handen was. In sommige koloniehuisen werden bezoeken georganiseerd, andere koloniehuisen waren daarin zeer terughoudend, omdat men vond dat het bezoek van ouders vaak veel onrust teweegbracht.

Het contact tussen kinderen en ouders bestond dan ook meestal uit brieven. In de meeste koloniehuisen was het de

Bij de controle op luizen worden Klazina's haren helemaal afgeknipt. Uit: *Jansje Kippekop* (Meppel 1952)

gewoonte dat kinderen op een vast moment in de week een brief naar huis konden schrijven. Gezeten aan lange tafels zaten alle kinderen ijverig te pennen. De brieven werden gelezen door de leidsters, want er mochten geen negatieve dingen in staan over het eten of over heimwee naar huis.

In de kinderboeken over de koloniehuisen komt het schrijven van brieven wel aan de orde, maar er wordt niet gesproken over de 'censuur' die werd toegepast. Doortje in *Toen Doortje weer thuiskwam* schrijft bijvoorbeeld over haar grote verlangen naar huis: 'Lieve Vader en Moeder', schreef Doortje naar huis, 'Wanneer mag ik naar u toe. Het duurt zo verschrikkelijk lang. Ik ben al zeven pond aangekomen en ik ben nu heel sterk en gezond. Want ik zou zo graag naar huis, want het duurt zo lang.'

Godsdienst

Naast neutrale koloniehuisen werden er katholieke, protestantse en joodse koloniehuisen opgericht. Het naleven van godsdienstplichten werd in deze tehuisen zeer ernstig genomen. Dit blijkt ook uit de kinderboeken, die op een enkele uitzondering na, allemaal een protestants-christelijke achtergrond hebben. Tijdens de kennismaking met het kolo-

niehuis Bethanië is de grootmoeder van Jan heel tevreden als ze hoort dat de kinderen elke ochtend een korte godsdienst-oefening zullen meemaken. 'Grootmoeder was dankbaar, dat Jan nu hier zou horen, wat zij verzuimd had om hem te vertellen, daar zijzelf God en Zijn dienst zoolang vergeten had.' Na een aantal weken komt Jan flink en sterk weer thuis. Bovendien heeft hij geleerd over God en Jezus, wat hij als zeer waardevol ervaart. Het veel in Bethanië gezongen lied 'Ik wensch te zijn als Jezus' hanteert hij als richtsnoer voor zijn verdere leven.

Naar huis!

Het belangrijkste moment voor de meeste koloniekinderen was het moment dat ze te horen kregen dat ze naar huis mochten. Bepalend voor het al dan niet naar huis mogen, was vooral de gewichtstoenname. Een enkel kind moest langer blijven.

Gebruikelijk was dat de kinderen die naar huis mochten samen met de leidsters een afscheidsavond voorbereidden. Jansje in *Jansje Kippekop* bereidt met haar groep de kinderoperette Repelsteeltje voor. Op de afscheidsavond wordt de eetzaal feestelijk versierd. Elke groep voert iets op en tot slot zingen ze een lied voor de directrice:

*'Directrice, wees gegroet.
't Spijt me, dat ik scheiden moet.
Want gij hebt in deze tijd
Zoveel goeds voor ons bereid.'*

Stien in *Gelukkig weer thuis* ontmoet haar ouders in de wachtkamer van het station. 'Zorgzaam bracht zuster Ada ze naar de wachtkamer. Daar zouden moeder en

De dagelijkse lepel levertraan was voor veel kinderen een gruwel.

vader op haar wachten. De deur ging open. Zuster liet ze binnen, toen vloog Stien haar moeder om haar Hals. 'Moeder, moeder, wat ben ik blij, dat ik terug ben!' Ze zei zuster Ada hartelijk goeden dag, keek nog een keer, voor het laatst in haar bruine ogen, toen ging de deur open en viel met een slag achter haar dicht. Ze was weer in Amsterdam. De deur, die daar achter haar dicht gesmaakt was, sloot een stuk af van haar jonge leventje.'

Terugblik

De meeste jeugdboeken geven een tamelijk positief beeld van het leven in de koloniehuisen. Deels klopt dat met de werkelijkheid. Sommige kinderen hadden er de tijd van hun leven. Er kon in de koloniehuisen volop gespeeld worden en voor wie thuis op het gebied van eten weinig gewend was, was de altijd goed gevulde tafel een feest.

Lang niet alle kinderen hebben de tijd in het koloniehuis echter positief ervaren. Het voortdurend in een groep moeten functioneren, geen privacy hebben, het verplichte - soms onsmakelijke - eten, de censuur bij de brieven naar huis, mee moeten naar de kerk terwijl je dat niet gewend bent, (te) lang dezelfde kleren moeten dragen terwijl je van huis een koffer vol schone, soms nieuw gemaakte, kleding had meegekregen - van deze kleine en grote drama's vind je weinig terug in de verhalen.

Vakantiekolonies verdwenen in de jaren zeventig. Door de toenemende welvaart was er minder behoefte aan kinderuitzending naar koloniehuisen. Bovendien ontwikkelde de hulpverlening van kinderen met problemen zich in een meer individueel gerichte benadering.

Jeugdboeken over de vakantiekolonies zullen er waarschijnlijk niet meer verschijnen. Dat wil echter niet zeggen dat het begrip koloniehuis niet meer leeft. Integendeel, de genoemde publicatie *Bleekneusjes. Vakantiekolonies in Nederland 1883-1970*, waarin vele ervaringen van de bleekneusjes van toen zijn verwerkt, wijst op een ruime belangstelling.

Het in eigen beheer uitgegeven boekje van Henk Staal *En zij kwamen in Elim aan* over het protestants-christelijke koloniehuis op Schiermonnikoog sluit bij deze belangstelling aan, evenals de reünies die plaatsvinden en de praatgroepen die via het internet (www.vakantiekolonie.nl) georganiseerd worden. ■

Met dank aan Jenny Spaargaren-Veldmeyer

In geuren en kleuren! Volksverhalen en sprookjes in kleurrijk Nederland

In de bagage van nieuwe Nederlanders zijn veel verhalen en sprookjes meegekomen. Hans en Grietje, Tijn Uilenspiegel en de Witte Wieven hebben gezelschap gekregen van kleurrijke karakters als Anansi en Nasreddin Hodja, populaire figuren uit landen met een sterk ontwikkelde vertelcultuur. In dit boek maken wij kennis met traditionele vertellingen van oude en nieuwe Nederlanders. De teksten zijn opnieuw bewerkt en zowel luisteraar als verteller zullen er veel plezier aan beleven.

Deze boeken zijn uitgegeven met uitgeverij Plan Plan en zijn te bestellen door € 14,95 per stuk over te maken op gironummer 810806 t.n.v. het Nederlands Centrum voor Volkscultuur o.v.v. de titel.

En nu allemaal! Liedjes en spelletjes van kinderen in kleurrijk Nederland

Samen zingen is iets dat kinderen uit alle culturen doen. Veel liedjes en spelletjes worden van generatie op generatie doorgegeven. Wie heeft vroeger niet Klaas Vaak gezongen of In Holland staat een huis gespeeld. In dit boek zijn de traditionele liedjes en spelletjes uit Nederland, Marokko, Turkije en Suriname samengebracht met achtergrondinformatie over de verschillende culturen.

En dat vieren wij! Feesten en vieringen van kinderen in kleurrijk Nederland

Feesten en vieringen worden door kinderen intens beleefd. De kaarsjes met Kerstmis, het schoen-zetten met Sinterklaas, de zoetigheden van het Suikerfeest en de lichtjes van Davali: allemaal symboliseren zij momenten van verwachtingen en magie. Dit boek geeft allemaal suggesties om van vieringen een gebeurtenis vol sfeer te maken, maar beschrijft ook de achterliggende gedachten. Naast grote feesten wordt ook aandacht besteed aan persoonlijke vieringen.

Een jaar lang TRADITIE voor maar € 18,- !

Tradities zijn gewoonten en gebruiken die doorgegeven worden van generatie op generatie. Lees daarom elk kwartaal over de boeiende achtergronden van onze alledaagse dingen, tradities en rituelen.

Ja, ik neem tot wederopzegging een jaaronnemen op Traditie.

Naam: .....

Straat: .....

Postcode: .....

Woonplaats: .....

Telefoon: .....

E-mail: .....

Datum: ..... Handtekening: .....

Word nu abonnee en u krijgt een welkomstgeschenk cadeau.

Stuur deze bon naar: Nederlands Centrum voor Volkscultuur, Postbus 13113, 3507 LC Utrecht (telefoon: 030-2760244, fax: 030-2736111, email: ncv@volkscultuur.nl).

Voorjaarsstamppotten

TEKST CEES TEMPEL | FOTO'S ARJEN TEMPEL

Als kind ging ik met een buurjongen in het voorjaar jonge paardebloemblaadjes plukken. Ik dacht dat dat diende als konijnenvoer. Toen ik er achter kwam dat het konijn van mijn vriend de kerstdagen niet had overleefd, informeerde ik naar de werkelijke reden. Zijn moeder vertelde dat ze de molsla, want zo noemde zij de blaadjes, gebruikte om er stamppot mee te maken. Gezond en goedkoop.

Toen ik op latere leeftijd mensen in het Amsterdamse Bos brandnetels zag plukken, werd ik weer nieuwsgierig. Daar leerde ik dat je er thee van kon zetten, maar men gebruikte het ook wel om stamppot mee te bereiden. Goedkoop en gezond. Zo hebben wilde planten altijd hun weg gevonden naar de keuken van de verstandige huisvrouw.

Wij stelden voor u een stamppotbuffetje samen bestaande uit brandnetelstamppot en stamppot molsla, aangevuld met raapstelenstamppot en stamppot lente-uitjes. De stamppotten hielden wij vegetarisch. De liefhebbers van wat vlees komen met de bijgerechten wel aan hun trekken. Als u

zelf brandnetels en molsla gaat plukken, doe dat dan niet langs wegen waar ze door uitlaatgassen vervuild zijn en vergeet vooral niet om voor het plukken van brandnetels een paar handschoenen mee te nemen.

Als bijgerecht serveerden wij stukjes augurk, Amsterdamse uitjes, éénpersoons rookworstjes, gebakken hamblokjes en uitgebakken spekjes met het spekvet. U kunt hier natuurlijk naar eigen smaak nog van alles aan toevoegen.

Wat kunnen we erbij drinken?

Wij kozen voor een kruidige Gewürztraminer uit de Elzas, maar een mooie droge rosé is ook niet te versmaden.

Basisstamppot

Benodigdheden

- 1¼ kg kruimige aardappelen
- ½ theelepel zout
- vers gemalen peper
- vers geraspte nootmuskaat
- 1½ dl warme melk
- 20 gram boter

Bereiding

Schil en was de aardappelen en snijd ze in stukken. Zet ze met een bodempje water met het zout op en kook ze in circa 20 minuten gaar. Giet ze af en maak er puree van. Dit kan met een pureeknijper of met een speciale stamper. Met de knijper wordt de puree erg fijn en met de stamper kunt u zelf bepalen of u het wat grof wilt houden. Vermeng de puree met de melk, boter, peper, nootmuskaat en voeg eventueel nog wat extra zout toe voor een lekker stamppotje.

Brandnetelstamppot

Benodigdheden

- 1 portie basisstamppot
- 500 gram topjes van de brandnetelplant (± 15 cm)
- 65 gram rozijnen
- 1 dl port

Bereiding

Blancheer de brandnetels 15 seconden in heet water, zodat de brand er af is en de blaadjes nog net niet gaar zijn. Koel het dan af in ijswater, zodat de groene kleur mooi behouden blijft. Hak de blaadjes heel fijn. Wel de rozijnen 15 minuten in de port en giet ze daarna af. Meng brandnetel en rozijnen door de stamppot.

Stamppot molsla

Benodigdheden

- 1 portie basisstamppot
- 400 gram jonge blaadjes van de paardebloem (molsla)
- 40 gram gepelde walnoten

Bereiding

Was de molsla en snijd ze in grove stukken. Hak de walnoten eveneens in niet al te kleine stukken. Meng molsla en noten door de stamppot.

Raapstelenstamppot

Benodigdheden

- 1 portie basisstamppot
- 400 gram raapstelen
- 200 gram mosterdkaas (dikke plak)

Bereiding

Was de raapstelen en snijd ze in grove stukken. Snijd de mosterdkaas in blokjes. Meng raapstelen en kaas door de stamppot. Zorg ervoor dat de stamppot goed heet is, of plaats de schotel onder de hete grill, zodat de kaas gaat smelten.

Stamppot lente-uitjes

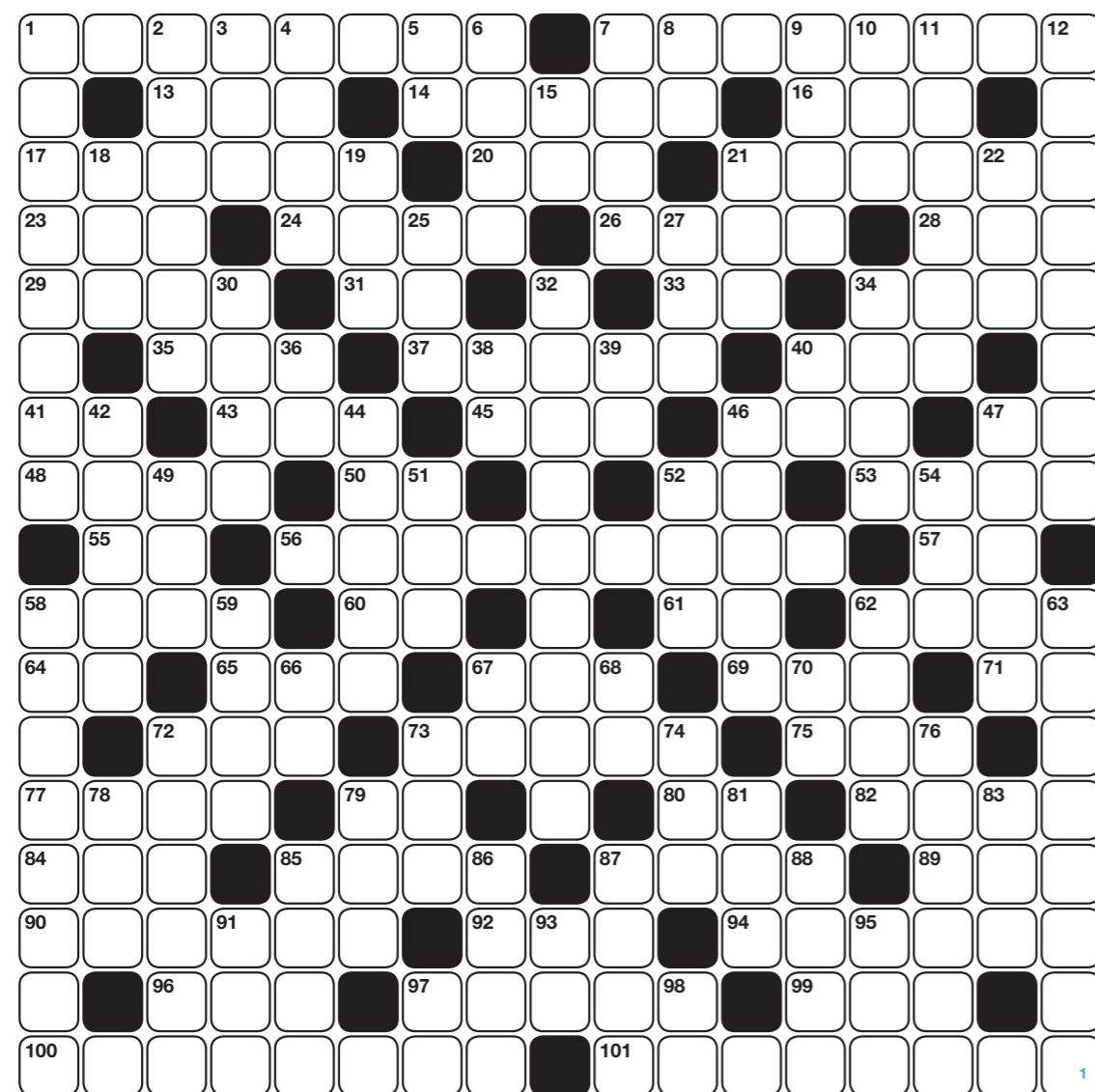
Benodigdheden

- 1 portie basisstamppot
- 600 gram lente-uitjes
- 25 gram boter
- 2 hardgekookte eieren

Bereiding

Was de lente-uitjes en snijd ze in fijne ringetjes. Gebruik ook een deel van het groen. Smelt de boter in een koekenpan en fruit de uiringetjes kort aan. Pel de eieren en snijd ze in stukjes. Meng uitjes en de eieren door de stamppot.

Horizontaal

1. plaatje waarmee op de snaren van een gitaar getokkeld wordt; 7. het verleden (geschiedschrijving); 13. oceaan; 14. woonvertrek; 16. garde; 17. (auto)brandstof; 20. mannelijk dier; 21. zeemacht; 23. doorschijnend (ijl); 24. langwerpige gevlochten vistuig; 26. deel van hand; 28. hemellichaam; 29. paardenhaar als vulstof; 31. selenium (scheik. afk.); 33. godsdienst (afk.); 34. ver (in samenstelling); 35. hoogste gedeelte van een dak; 37. kanselrede; 40. schrijfgerei; 41. rijksoverheid (afk.); 43. eveneens; 45. meisjesnaam; 46. het vaste land (oever); 47. de onbekende (Lat. afk.); 48. huidverharding; 50. int. vliegtuigkenteken België; 52. zijn eerwaarde (afk.); 53. twaalf dozijn; 55. voortgezette opleiding (afk.); 56. missionaris (evangelieverkondiger); 57. in opdracht (afk.); 58. boomsoort; 60. tegemoetkoming studiekosten (afk.); 61. neon (scheik. afk.); 62. gemeente op het platteland; 64. regeringsreglement (afk.); 65. vordering; 67. boomsoort; 69. gevangenis; 71. muziknoot; 72. open plek in een bos; 73. plaats in Limburg; 75. reuzenslang; 77. bladader; 79. onmeetbaar getal; 80. ordedienst (afk.); 82. deel; 84. bladgroente; 85. onvriendelijk (vinnig); 87. verpakking voor conserven; 89. ontkenning; 90. verhoging in een schouwburg (podium); 92. voor (in samenstelling); 94. mond van een vuurspuwende berg; 96. Europese rekeneenheid (afk.); 97. zuidvrucht; 99. bid (Lat.); 100. koudvuur; 101. folteren (geselen).

Verticaal

1. voetverzorgster; 2. vrouwelijk lastdier; 3. comparative education society (afk.); 4. wijfje van de hond; 5. United Kingdom (afk.); 6. jongensnaam; 7. kledingstuk; 8. titel (afk.); 9. openbaar vervoermiddel; 10. gehoororgaan; 11. toeren (trekken); 12. alsmede (tevens); 15. familielid; 18. Europeaan; 19. strik (strop); 21. brood van fijn roggemeel; 22. zandheuvel (duin); 25. boomsoort; 27. plaats aan het IJsselmeer; 30. boomvrucht; 32. iemand die van zijn kapitaal leeft; 34. nakomeling; 36. boksterm (afk.); 38. rondhout; 39. boomsoort; 40. familielid; 42. rivierkant; 44. rijtuig; 46. plaats in Oostenrijk; 47. windrichting; 49. vod; 51. gewicht; 52. animo (trek); 54. plaats in Brazilië (afk.); 58. verlangen naar de paring (van dieren); 59. inkeping (sneede); 62. lekkernij; 63. plaatsen (hun plaatsen aanwijzen); 66. dierengeluid; 67. rivier in Friesland; 68. krypton (scheik. afk.); 70. rivier in Rusland; 72. oogvocht (mv); 73. kleur van het volle licht; 74. kinderspeelgoed; 76. hoeveelheid; 78. electric light orchestra (afk.); 79. medicijn; 81. corpulent; 83. hertensoort; 85. roofdier; 86. twee of meer voorgespannen trekdiere; 87. luide doffe knal; 88. bouwvallige woning; 91. ernstig; 93. reverendus dominus (afk.); 95. vlaktemaat; 97. lidwoord; 98. muziknoot.

3 25 11 29 27 86

Het nije locht

TEKST HARRIE SCHOLTMEIJER

Het elektrische licht, eenvoudig te bedienen met een schakelaar, wordt te Steenwijk het nije locht genoemd.

Het kwam immers in de plaats van de bestaande verlichting, op petroleum, en in de beginjaren was de herinnering aan de petroleumlamp nog vers.

Met petroleum moest altijd zuinig gedaan worden. Als er nog maar een beetje petroleum in de lamp zat, hing men de lamp scheef, om ook maar die laatste druppeltjes op te vangen. Nog altijd is 'de lamp hangt er scheef' een uitdrukking voor armoede, maar in heel wat huishoudens hing de lamp scheef: meer uit zuinigheid dan uit pure armoede. En de zuinigheid die men gewend was bij het petroleumlicht, verdween niet zomaar toen er elektrisch licht kwam.

Spilzucht

In Nijverdal vertelde men: 'Toen het licht pas kwam, waren de luu zunig. Ze deun dan het lich an en uut. Luu die nog gin lich hadden en det van een ofstand zaangen, waren bange doarveur, umdet ze dachen det zie dwaallichies zaangen.' En in Almelo: 'Een oude boer, waar een jong stel was ingetrouwd, ging naar bed als het donker werd. De jongelui hadden de lamp aan en de oom lag in de bedstee zich hoorbaar op te vreten over de verspilling: 'och, och, och, koffie drinken en laampe braanden, och, och.'

In onze, gemakkelijke (de mensen van toen zouden zeggen: spilzieke) tijd vergeten we wel eens dat vroeger alleen het licht werd aangestoken, als dat beslist noodzakelijk was. Het licht werd bij ons in Dalfsen aangedaan, wanneer het te donker werd om te lezen. Een mooi verhaaltje hierover: 'Wie zaten vroeger an toafel. Geertie, onze dienstbode veur dag en nacht, zat het dichste bie het lichtknöppie. Mien va leazen uut de biebel het verhaal van Job, woar God met satan an de proat was. Det gunk zo: 'En de Here zeide tot de satan, toe Geertje wij mie eamen het licht andoen.' Hij is mar op-ehoalen met leazen.'

Angst voor elektriciteit

De mensen maakten de overgang van petroleum naar elektrisch minder radicaal dan deze in feite was - ze zaten nog volop in die oude wereld. In Saasveld zou iemand naar het snoer van de lamp hebben gekeken, en gezegd hebben: 'kan der wa öllie deur den dunnen droad?' Er was natuurlijk ook angst voor het onbekende. In Ambt-Delden liet een boer zijn buurvrouw 's avonds maar het licht uitdoen, want zelf aan het licht komen, nee dat durfde hij niet. Maar ook de dapperen die zelf wel hun licht aan- en uitschakelden koesterden een stevig wantrouwen tegen het lichtknopje: dat zat veel te dicht op de elektriciteitleiding. Een flink lang touw, aan een trekschakelaar, dan wilde men het nog wel proberen. Maar als de gloeilamp het begaf, moest in Hengevelde de vakman eraan te pas komen, want in de eerste tijd durfde de boer er niet zelf aan te komen.

Je kunt doodgaan aan stroom

Alle angst voor het nije locht was ook niet helemaal ongegrond. Er ging wel eens iets mis. Geen wonder dat het met al die gevaren en angsten de nodige overredingskracht kostte om de mensen aan het elektrisch licht te krijgen. Smid Braakhuis organiseerde te Hengevelde in een café een voorlichtingsbijeenkomst van de Hengelose elektriciteitscentrale. De boeren waren zeer argwanend. 'Man wil geld uut 'n tuk kloppen!' 'Je kunt doodgaan aan stroom!' Soms ging het ook helemaal niet door. In de buurtschap Zeesse (bij Ommen) konden vijf huishoudens, als ze dat wilden, stroomaansluiting krijgen. Niemand kreeg de aansluiting, omdat slechts één huishouding (drie broers en een zuster) het niet wilde. De reden: 'oonze va hef het ok

nooit ehad'. Vaders wil was wet, ook na zijn dood, zo voegde men in Ommen eraan toe.

's Nachts geen stroom

Er zijn nóg twee zaken die in het begin totaal anders waren dan nu: er was niet continu stroom, en elke plaats had zijn eigen elektriciteitscentrale. Dat eerste, het ontbreken van stroom gedurende de nachtelijke uren, hing samen met het tweede. De plaatselijke centrale werd maar door één machinist bediend, en als hij naar bed ging, was er geen stroom. Problematisch was dat niet, want zijn slaapuren vielen samen met die van de meeste van zijn dorpsgenoten: tussen tien en zes. En voor wie de tijd vergeten was, wilde hij nog wel even een waarschuwing laten uitgaan. Vlak voordat de stroom helemaal van het net afging, een paar minuten voor tien, onderbrak hij de stroomtoevoer een paar keer heel kort. Bij de mensen thuis ging het licht dan een paar seconden uit, en iedereen wist dan: straks is het helemaal donker. In Haaksbergen heette de machinist Jan Bouwhuis, en de plaatselijk uitdrukking om tien uur, als het licht aan-en-uit ging, luidde: 'Bouwhuis knipoogt oe toe'. Tijd om naar bed te gaan, of om toch nog even de petroleumlamp aan te steken.

Het was een mirakel, dat nieuwe licht. 'Wij uit Giethoorn herinneren ons, dat onze ouders, toen het elektrisch licht op het punt stond te verschijnen, ons vertelden, dat er straks alleen nog maar een knopje omgedraaid moest worden om licht te krijgen.' Misschien verklaart dat ook het volgende. 'Er kwam iemand van het elektriciteitsbedrijf bij een boer die pas elektrisch licht had. De man zee: ik ben van het licht. Zo, zee de boer, ben ie de nieuwe dominee.' Opgetekend te Sibculo. ■

Opgetekend voor het *Woordenboek van de Overijsselse Dialecten*.

De kleding en de karakteristieke pas van de dragers zijn gehandhaafd.

EEN OUDE TRADITIE

De kaasmarkt in Alkmaar

TEKST EN FOTO'S ALBERT VAN DER ZEIJDEN

De kaasmarkt in Alkmaar trekt jaarlijks tussen de 100.000 en 300.000 bezoekers. Het maakt het tot één van de drukst bezochte folkloristische tradities in Noord-Holland. En dat voor een markt die maar één keer per week gehouden wordt en ook nog eens alleen maar in het zomerseizoen.

Van april tot september staan elke vrijdag vele duizenden toeristen gereed om 's ochtends om tien uur de opening van de kaasmarkt mee te maken. Het waagterrein is afgesloten met hekken en ligt dan al volgestapeld met Goudse kazen. Deze Goudse kazen zijn klaargelegd door de zogenoemde zettters. Nadat de zettters alle kazen hebben klaargelegd, kan om tien uur, na het luiden van de bel, het handelen begin-

nen. Potentiële kopers laten zich voorlichten over de kwaliteit van de kaas en mogen er ook een stuk van proeven met een rond mes dat in de kaas gestoken wordt. De verkoop gebeurt door middel van handjeklap. Vervolgens worden de kazen gewogen om het gewicht vast te stellen. Na de verkoop worden de kazen afgevoerd naar het pakhuis van de koper. In deze pakhuizen kunnen de kazen verder rijpen.

Voor het publiek is het heel spectaculair om te zien hoe de kaasdragers af en aan lopen met hun door de zettters volgestouwde berries. Op elke berrie staan zo'n acht grote Goudse kazen gestapeld. Er wordt heen en weer gehold tussen het waagplein en de waag, dat is de weegschaal waar de kazen worden gewogen. Ook de drukgebarende keurders van de kazen zijn leuk om te zien, net zoals het handjeklap: het spel van loven en bieden

op de kazen, die verkocht moeten worden.

De kaasdragers

De kaasdragers zijn gekleed in karakteristieke witte kledij. Zij dragen de riemen van de berries over hun schouder. Er zijn vier groepen van zeven kaasdragers. Deze groepen zijn te herkennen aan de kleur van hun hoed: geel, groen, rood en blauw. Zo'n groep wordt een veem genoemd. Een geoefende kaasdrager heet een vastman. Elk veem heeft ook een tasman: dat is degene die verantwoordelijk is voor de financiën en die een geldbuidel rondom zijn middel draagt. Aan de leiding van elk veem staat een overman: hij fungeert als een soort ploegbaas. De leiding van de totale kaasmarkt is in handen van de kaasvader.

Kaasdrager ben je tot je dood. Het zijn vaak kleurrijke figuren en ze hebben allemaal een kleurrijke bijnaam. Jan van Staten (75 jaar) is zo'n bekende kaasdrager. We spreken elkaar in de kaasdragersruimte, die eigenlijk niet toegankelijk is voor publiek. In deze ruimte kunnen de kaasdragers uitrusten na geleverde inspanningen en wat drinken. Ze hebben daar allemaal een eigen kastje.

Jan van Staten kwam al in 1966 in dienst als noodhulp, dat wil zeggen als invaller. Als noodhulp mocht je toen nog geen hoed dragen: de noodhulpen kregen een pet. Pas twee jaar later werd hij vastman en kreeg hij een hoed. Omdat hij nachtportier was bij een psychiatrische inrichting kreeg Jan als bijnaam 'de Nachtwacht'. Bijnamen hadden vaak te maken met het werk wat je deed of omdat je opvallend gedrag vertoonde. Jan noemt als voorbeelden van bijnamen: de Voorzanger, iemand die altijd haantje de voorste was, en de Oliesjeik, een collega die zo genoemd werd omdat hij bij de Shell werkte.

Kaasdrager was natuurlijk slechts een bijbaan: van één dag kaasdragen in de

week kun je niet leven - je deed het naast je gewone werk. Kaasdrager word je meestal als een vriend of bekende je vraagt of voordraagt. De functie ging ook wel over van vader op zoon. Van Staten noemt als voorbeeld een kaasdrager die als bijnaam de Leeuw had. Toen zijn zoon later tot het kaasdragersgilde toetrad, kreeg deze als bijnaam Simba. Jan van Staten is 35 jaar kaasdrager geweest. In 1987 werd hij de kaasvader van de hele markt. In 1997 nam hij afscheid, maar hij is nog steeds present om iedereen voorlichting te geven die dat wenst.

Toeristische attractie

Vorig jaar - 2005 - was een goed jaar, er kwamen zo'n tweehonderdduizend bezoekers. Het is moeilijk om te zeggen waarom de kaasmarkt tot de dag van vandaag populair is gebleven. Het heen en weer sjouwen door de kaasdragers, in hun mooie witte kostuums en bijbehorende hoeden, oogt natuurlijk spectaculair.

De kaasdragers doen er alles aan om de toeristen te plezieren. Soms mogen mensen uit het publiek zelf een poging wagen en dan blijkt het dat het helemaal niet zo eenvoudig is om een zware berrie met kaas in snel tempo van het ene naar het andere deel van het waagplein te transporteren. Grappig is ook dat soms in plaats van de kaas een toerist op de berrie plaats mag nemen. Het publiek vindt het prachtig om te zien. Er is ook altijd veel belangstelling van de media,

Er zijn vier groepen van zeven kaasdragers. Deze groepen zijn te herkennen aan de kleur van hun hoed: geel, groen, rood en blauw.

soms ook buitenlandse. In een item over Nederland mag de Alkmaarse kaasmarkt niet ontbreken. Tot de dag van vandaag staan wij in Nederland te boek als kaaskoppen. Onze kazen zijn beroemd over

de hele wereld. En wat is dan leuker de kaasmarkt te filmen om dit typisch Nederlands eigene te verbeelden?

Tegenwoordig is in het waaggebouw een kaasmuseum gevestigd. In dat museum wordt niet alleen de handel in kaas maar ook de bereiding van kaas uitvoerig uit de doeken gedaan. Deze bereiding ging eerst met de hand en later fabrieksmatig. Ook er is er veel te lezen en te zien over het leven op het platteland en over streekdrachten uit de zestiende en zeventiende eeuw. Om het in moderne termen te zeggen: het waagplein is tegenwoordig, met zijn museum en met zijn wekelijks terugkerende kaasmarkt, een cultuurhistorische herinneringsplek geworden en voor de toeristen een bron van lering en vermaak. De oorspronkelijke functie van de kaasmarkt - het verhandelen van kazen - is allang verloren gegaan.

Tot folklore gemaakt

Kaasmarkten waren eeuwenlang de normale manier van verhandeling. De kaasmarkt in Alkmaar schijnt terug te gaan tot 1593. Van de zeventiende tot en met de negentiende eeuw telde Noord-Holland vele kaasmarkten. Nu zijn alleen nog de kaasmarkten in Alkmaar en in Edam overgebleven. Ze worden in stand gehouden als folkloristische traditie.

De échte verhandeling van de kazen gaat allang op een andere manier, door middel van een veiling namelijk. Deze nieuwe manier van verhandelen

betekende zo rond 1900 de doodsteek voor de traditionele kaasmarkt. De kaasmarkt is er tegenwoordig alleen nog maar voor de toeristen. Het is een toneelstukje geworden, niemand kan er

Elke groep kaasdragers is te herkennen aan zijn eigen kleur hoed.

nog een kaas kopen. Wel probeert men zoveel mogelijk de regels van de tradities te handhaven. De kleding en de karakteristieke pas van de kaasdragers zijn er voorbeelden van. Maar ook het wegen op de traditionele waag is in stand gebleven.

De kaasmarkt in Alkmaar is in stand gebleven omdat aan het begin van de twintigste eeuw, toen de kaasmarkt dreigde te verdwijnen, mensen zich gingen inzetten voor het behoud van deze typische Alkmaarse volkscultuur. Journalist Leo Speet schreef in 1922 het boekje *In en om de Alkmaarsche Waag*. *Voorheen en thans over de geschiedenis van de kaasmarkt*, waarin hij stelde: 'Moge dit brokje middeleeuwsch leven met angstvallige zorg bewaard blijven, voor ons en voor het nageslacht. Het gilde-leven der kaasdragers te Alkmaar: 't is het laatste, en daarom uiterst kostbare overblijfsel uit het krachtige en schoon bloeiende gilde-wezen, waardoor de 'goede oude tijd' zoo goed was.'

Een paar jaar daarvoor had de bekende folklorist D.J. van der Ven de kaasdragers al uitgenodigd om op te treden op zijn grote Vaderlandsch Historisch Volksfeest, dat in 1919 gehouden werd ter gelegenheid van de opening van het Nederlands Openluchtmuseum in Arnhem. Het is een vreemd gezicht om op de oude foto's de Alkmaarse kaasdragers bezig te zien in het glooiende Arnhemse landschap.

Velen betreurden de dreigende toeloofting en drongen aan op het behoud van de markt. De kaasmarkt was erfgoed geworden en verdiende op een andere manier levend gehouden te worden voor het nageslacht. Er werd een toeristisch evenement van gemaakt.

Puntjes op de i

In stand houden betekende allereerst dat de puntjes op de i werden gezet. De kaasdragers mochten voortaan alleen nog de historische witte pakjes dragen en de hoed moest de kleur hebben van het veem waarvan zij onderdeel waren. Wat

Doordat de kaasmarkt rond 1900 gedoemd leek te verdwijnen, gingen mensen zich inzetten voor het behoud ervan.

eens een levende economische activiteit was, werd nu een streng gereglemeerd schouwspel, dat precies volgens de regels van de traditie moest verlopen. Het was niet alleen een in ere houden van oude gebruiken. Waar nodig werden oude gebruiken hersteld. Het was vooral de toenmalige president-waagmeester G.W. de Munck die daar zijn schouders onder zette. Zo herstelde hij bijvoorbeeld het traditionele 'Uil! Uil! Uil!' roepen, als een berie per vergissing op de verkeerde plaats belandde.

Op deze wijze werd de kaasmarkt tot een folkloristisch evenement gemaakt, waar heel wat toeristen op afkwamen. Koningin Wilhelmina gaf het voorbeeld door in 1920, onder veel bekijks, de markt te bezoeken. Een jaar later werd, in 1921, in het Waaggebouw een VVV kantoor gevestigd, 'ter bevordering van het vreemdelingenverkeer'. Er kwamen inderdaad heel wat toeristen op af, waarbij de kaasmarkt profiteerde van het juist in diezelfde tijd snel groeiende kusttoerisme, naar plaatsen als Egmond aan Zee, Schoorl en Bergen.

Prentbriefkaarten

De populariteit van de kaasmarkt blijkt ook uit de vele prentbriefkaarten die al vanaf het begin van de twintigste eeuw in omloop zijn gebracht. Deze prentbriefkaarten vormden voor de toeristen die de kaasmarkt bezochten een prachtig aandenken. Het waren ansichten van prettige vakantieherinneringen, die letterlijk naar huis werden gestuurd. Zeker voor Amerikaanse toeristen, die na de Tweede Wereldoorlog in grote getale naar Alkmaar kwamen, was de kaasmarkt een icoon van Nederlandse eigenheid. Voor hen verbeeldde de kaasmarkt als het ware de Nederlandse identiteit.

Ook in andere landen wordt de Nederlandse identiteit en folklore wel verbonden met kaas en kaasproducten. Het meest bekende voorbeeld is de in heel Duitsland zeer bekende, in opvallende klederdracht geklede Frau Antje, die gebruikt wordt in reclamecampagnes waarin de typisch Nederlandse melkproducten worden aangeprezen.

Het kaasmeisje heeft natuurlijk niets te maken met de geschiedenis van de Alkmaarse kaasmarkt. Toch zien we in de jaren tachtig op de ansichtkaarten van de Alkmaarse kaasmarkt steeds vaker ook kaasmeisjes afgebeeld. Door op de ansichtkaarten van de Alkmaarse kaasmarkt ook het kaasmeisje Frau Antje af te beelden werden twee symbolen van Nederlandse eigenheid met elkaar verbonden. Ook voor de toeristen in Alkmaar hoorde het kaasmeisje er voortaan bij. Het beeld van de kaasmarkt als Nederlands cultureel erfgoed werd verbonden met het commerciële beeld van Nederland, zoals dat in reclamecampagnes en in de toeristische industrie werd uitgedragen.

Het commerciële beeld van Nederland komt ook tot uiting in de souvenirs, die in de souvenirwinkel in het waaggebouw te koop zijn. In het waaggebouw zijn allereerst souvenirs te koop die samenhangen met kaas en met de kaasmarkt. Kaasplankjes, kaasschaven, miniatuurkaasjes en miniatuurkaasdragertjes en ook prachtige boeken over kazen en kaasmaken. Maar in het waaggebouw

De populariteit van de kaasmarkt blijkt uit de vele prentbriefkaarten die al vanaf het begin van de twintigste eeuw in omloop zijn gebracht.

zijn ook andere traditionele souvenirs te koop, zoals heel veel Delftsblauw (serviesgoed en ook karakteristieke molentjes), allerhande t-shirts met het opschrift Holland, poppetjes in klederdracht en natuurlijk klompen in allerlei formaat, van klompen om te dragen tot klompen als oorsieraad. Wat hier verkocht wordt is het toeristische beeld van Nederland, waarvan de kaasmarkt onlosmakelijk deel is gaan uitmaken. Commercie speelt een belangrijke rol. Ook in het kaasmuseum op de eerste etage, waar bezoekers verwelkomd worden door een kaasmeisje van Campina

De kaas wordt gewogen op de traditionele waag.

dat gratis stukjes kaas uitrekt. Campina is een van de sponsors van het museum.

Volkscultuur en toerisme

In het voorbeeld van de Alkmaarse kaasmarkt zien we dat folklore, toerisme en commercie onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn geraakt. Het geldt ook voor de gemeente Alkmaar zelf, die het mede mogelijk maakt dat het Kaasmuseum in stand kan blijven en ook de broodheer is van de kaasdragers. De gemeente ziet de kaasmarkt als een manier om Alkmaar te promoten en om toeristen te trekken. Op de website van de gemeente Alkmaar wordt de kaasmarkt aangeprezen als een oude traditie uit 1593. En blijkbaar succesvol. In zijn folkloristische gedaante bestaat de Alkmaarse kaasmarkt al meer dan honderd jaar en trekt nog steeds heel veel bezoekers. Het is een vorm van *city promotion* geworden, zoals we dat tegenwoordig steeds vaker zien.

Commercie is iets dat onlosmakelijk is verbonden met onze tijd en ook de folklore kan er niet omheen. Het voorbeeld van de Alkmaarse kaasmarkt laat

het zien. Folklore biedt handzame beelden van Nederlandse eigenheid, folkloristische verbeeldingen waarnaar de toerist blijkbaar op zoek is. De gemeente Alkmaar kan er alleen maar van profiteren.

De etnoloog of de cultuurhistoricus neemt slechts waar. Folklore en commercie is een onderwerp dat tegenwoordig vele pennen losmaakt. Sommigen zien de commercie als een bedreiging voor de 'authentieke' Nederlandse volkscultuur. Anderen zien in de commercie juist een mogelijkheid om de volks-

cultuur op een aantrekkelijke wijze aan de man te brengen. Tussen deze beide uitersten zitten uiteraard heel wat grijs-tinten. Als erfgoedinstelling kan je er eigenlijk niet omheen. Als het kaasmuseum geen bezoekers meer zou trekken, dan zou het snel afgelopen zijn met dit museum. Ook de kaasmarkt bestaat slechts bij de gratie van toeristen. Het verwijt van oppervlakkigheid is niet altijd terecht. Het is al te eenvoudig om beschuldigend te wijzen naar de oppervlakkige Amerikaanse toerist, die in één week heel Europa aandoet en vanuit Amsterdam een korte excursie naar de Alkmaarse kaasmarkt onderneemt. Maar zijn wij zelf heel anders in het buitenland en laten wij ons niet ook verleiden door de soms wat oppervlakkige verbeeldingen van de toeristische industrie? Zonder publiek of toerisme is er geen erfgoed en ook geen folklore.

Tegelijk zijn ook heel veel vrijwilligers actief die meehelpen om de kaasmarkt tot een succes te maken. Het plezier druipert er bij de kaasdragers vanaf. Maar ook de zettters zijn nodig en de vele mensen erom heen die alles moeten organiseren. De kaartverkopers in het museum zijn vrijwilligers. Voor al deze mensen is de kaasmarkt belangrijk. De kaasmarkt betekent iets voor deze mensen, net zoals voor de vele toeristen die de kaasmarkt jaarlijks bezoeken. ■

In het volgende nummer

Hooggeëerd publiek

De bakermat van het circus in Nederland stond in Delft. Daar gaf Pieter Magito in 1796 de eerste circusvoorstelling. Het programma bestond uit clownerie en acrobatiek. De oude Magito danste op Friese doorlopers op het slappe koord. Circus heeft een rijke geschiedenis van ruim twee honderd jaar.

Folklore in het circus

In de collectie van circusverzamelaar Jaap Best wordt een aantal mooie circusaffiches bewaard met folkloristische voorstellingen. Uit deze affiches blijkt dat de Nederlandse folklore ooit een circusattractie was.

Circusspeelgoed

In de loop van twee eeuwen is er veel speelgoed gemaakt dat circus als onderwerp heeft. Vooral in de periode van 1870-1950, de hoogtijdagen van het circus, is prachtig circusspeelgoed gefabriceerd.

Circusmensen

Mensen van het circus zijn altijd op reis. Je merkt dat het circus komt aan de affiches in de winkels en aan lantaarnpalen. Het circus komt, maar is ook zo weer weg. Hoe is het om altijd maar op reis te zijn? En hoe wordt je spreekstalmeester, clown, dompteur of messenwerper?

En nog veel meer ...

Colofon

Traditie

tijdschrift over alledaagse dingen, tradities en rituelen

jaargang 12, nummer 1, voorjaar 2006

Traditie is een uitgave van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur

Redactie en exploitatie:
Nederlands Centrum voor Volkscultuur
Postbus 13113, 3507 LC Utrecht
F.C. Dondersstraat 1, 3572 JA Utrecht
tel: 030-2760244, fax: 030-2736111
email: ncv@volkscultuur.nl
www.volkscultuur.nl

Redactie:

drs. Ineke Strouken (hoofdredactie)
drs. Piet de Boer

Foto omslag: Jan Stads

Drukwerk: www.libertas.nl

Traditie

verschijnt vier keer per jaar.
Een abonnement kost € 18,-.

Opzegging van abonnementen moet uiterlijk 1 december aan de administratie zijn doorgegeven.

Traditie verschijnt ook op cassette, ingesproken voor mensen met een leeshandicap.
Federatie van Nederlandse Blindenbibliotheken
Postbus 24, 5360 AA Grave
tel. 0486-486486, fax: 0486-476535
email: abonnee@fnbb.nl

© Nederlands Centrum voor Volkscultuur

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen en/of vermenigvuldigd zonder schriftelijke toestemming van de uitgever.

Wij hebben alle moeite gedaan om rechthebbers van copyright te achterhalen. Mochten er personen of instanties zijn die menen aanspraak te maken op bepaalde rechten, dan wordt hun vriendelijk verzocht contact op te nemen met de uitgever.

ISSN 1382-4104

Nederlands Centrum voor Volkscultuur

JAAR VAN HET CIRCUS

Aart Staartjes gaf het startschot voor het Nationaal Circus Festival in Utrecht op 1 april en proefde als eerste de speciale circustaart van de Jumbo supermarkten.
Foto: Jan Stads

Het jaar 2006 is uitgeroepen tot Jaar van het Circus. Dat betekent het hele jaar door genieten van klassiek en modern circusvermaak. Koorddansers balanceren hoog boven het publiek, dat van spanning de adem inhoudt. Even later zorgen de paarden voor een prachtige dressuur. Natuurlijk zijn er ook clowns die iedereen aan het lachen krijgen. Een bezoek aan het circus blijft toch een mooi feest!

Het Jaar van het Circus is een initiatief van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur, de Vereniging Nederlandse Circus Ondernemingen en de Club van Circusvrienden Nederland. Deze drie organisaties zijn verenigd in de stichting Jaar van het Circus. De stichting wordt bijgestaan door vele circusorganisaties, zoals Circomundo en alle Nederlandse circussen.

Samen willen wij laten zien dat circus kunst, cultuur, erfgoed en vermaak is. Het themajaar staat bol van activiteiten. Er zijn voorstellingen, festivals, open dagen, tentoonstellingen, lespakketten, studiedagen, themanummers van tijdschriften en er komt een mooi boek uit. Geen enkel aspect van het circus blijft onbelicht in 2006!

Wilt u op de hoogte gehouden worden van de activiteiten in het kader van het Jaar van het Circus, vraag dan de gratis digitale Circuskant aan via ncv@volkscultuur.nl of 030-2760244.

Kijk ook eens op www.jaarvanhetcircus.nl

TRADITIE

TIJDSCHRIFT OVER ALLEDAAGSE DINGEN, TRADITIES EN RITUELEN

Postbus 13113, 3507 LC Utrecht
F.C. Dondersstraat 1, 3572 JA Utrecht
tel: 030 - 276 02 44
fax: 030 - 273 61 11
nvc@volkscultuur.nl
www.volkscultuur.nl

Veel van onze gewoonten hebben wij onbewust overgenomen van onze ouders en voorouders en vervolgens naar onze eigen hand gezet. Het doorgeven van gewoonten en gebruiken van generatie op generatie noemen wij 'traditie'. Het woord is afgeleid van het Latijnse woord 'traditio', wat overhandiging betekent. Het overhandigen van cultuur aan de volgende generatie.

Traditie is het tijdschrift dat informatie over de historische en hedendaagse tradities, rituelen en alledaagse dingen in Nederland geeft. Want de tradities van ons dagelijks leven zijn een belangrijk onderdeel van het sociale geheugen van een samenleving en vormen de basis van de culturele bagage die ieder van ons met zich meedraagt.

